

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf.

September, October 1886.

5-ik füzet.

A JÖVŐ VALLÁSA.¹⁾

Volt egyszer a metaphysikának egy része, az úgynevezett „rationalis theologia“ vagy is az istenség fogalmát az ész világánál puhatóló és fejtegető tanulmány. Volt — mondám — de meg van biz' a ma is, csakhogy a többi metaphysikai lommal együtt szegre-akasztották, mint a babyloni fogságban nyomorgó zsidók a hárfáikat a Jahve dicsőítésére nem hangoztathatván, a babyloni vizek partján termő fűzfákra.

Nevezetes része a theologia rationalisnak az Isten létét bizonyító érvekből áll. Ezek között, ha rangban nem, sorban első a „consensus gentium“ (a népek egyező véleménye), melyről a mostani anyagá-szok ős iskola-feje, Epikurus nyilatkozatát Cicero imígy tolmácsolja: „Ő egyedül látta át, hogy mindenekelőtt lenni kell isteneknek, mivel fogalmukat maga a természet oltotta bé mindenek elméjébe. Mert van-é népe vagy neme az embereknek, melyben ne volna meg, tanítás nélkül, némi sejtelme az isteneknek? . . . Mivel tehát a róluk való véleményt sem nem szándékos szabályzat, sem szokás, sem nem törvény állította meg, és egyről egyig mindeneknél szilárd egyetértés marad iránta állandóul; önként és okvetelenül értetődik, hogy vannak istenek, mert belénk oltott, vagy helyesebben velünk született eszménk van róluk.“ Ennél nyomosabban és világosabban még a metaphysika végnapjaiban a Leibnitz Wolf-féle philosophia tankönyveiben sem volt kifejezve, a szóbanforgó — mondjuk csak — vélemény, a melynek igazságát az úgynevezett vadnépek bővebb és mélyebb ismertetése csaknem kétségtelenné teszi. Bizvást kimondhatni hát, hogy vallás mindenha volt és uralkodott és mindenütt van és uralkodik az emberiségben.

De szintoly bizonyos az — a mi szorosán véve ismét a vallás mindenütt jelenvalóságát tanusítja — hogy mindenha voltak és vannak egyének: sőt iskolák és felekezetek is, a kik és a melyek koruk

¹⁾ Nagy tudásunk szives volt, e tárgyról a Dávid F. egyesület idej közgyűlésén szabad előadásban közölt gondolatait írásba foglalni, s így érdekes és mélyreható fejtegetéseit van szerencsénk folyóiratunkban közreadni. Szerk.

vallását — mondjuk vallásformáit — kétlették, ócsárolták, semmibe hajtották, nevetségessé tenni, vagy éppen elenyésztetni törekedtek. Az ilyeket az indusok násztikáknak (nászti = nincs), a görögök atheistáknak, az újabb kor euphonice „szabadgondolkodásuaknak“ nevezte. És különös az, hogy olykor csoportosan jelennek meg, még pedig rendszerint a társadalmak erkölcsileg ingadozó vagy éppen romlott időszakában. Így Angliában a 17-ik százban Hobbes, Toland, Tindal, Mandeville, Bolingbroke; így a 18-dikban az encyclopaedisták — Voltaire, Helvetius, Diderot, Holbach, Lamettrie; így korunkban a positivisták, aztán Vogt, Moleschott, Büchner. Meg kell jegyeznünk, hogy a két utóbbi csoport az ő vallástámadó fegyvereit a természettudományok raktáraiból kölcsönzött lőporral töltögeti, a mi a közönség nagy része előtt kedvezőtlen világot vetett ama tudományokra. Vannak ugyan, a kik ezt a felfogást méltatlan gyanúsításnak, a bigottak rágalmának állítják és kimutatni törekednek, hogy a természettudományok jól értve — azaz a hogy ők értik és akarják értetni — nem vallás ellenesek. De a mi tény, csak tény; az árzeniknek — akár gyógyszernek használják, akár arra fordítják, hogy valakit láb alól eltegyenek vele — saját természete az, hogy halálos méreg és ha valaki gonosztettet követ el vele, a kiszolgáltatóját is felelősségre vonják. A ki hát a physikát és kímíát a vallások elleni küzdelemben fehérre akarja mosni, bizonyítsa bé, hogy Lamettrie vagy Büchner a tudomány állítmányait egy vagy másképpen meghiusították, vagy logikaellenesen, jogtalan következtetéseket vontak belőlök. S míg ezt nem teszik, engedjék meg a természettudós urak, hogy — kutya van a kertben, vagy Hamlet szájával beszélve:

Something is rotten in the state of Denmark.

De, hogy közeledjünk felvett tárgyunkhoz, vegyük még szorosabbban szemügyre a viszonyokat. A vallás irányában általán véve két osztályt különböztetünk meg: a hívőket és a hitetleneket. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy mind a két kifejezés két értelmű, t. i. tágan és szorosan véve. Szoros értelmekben csak a vallás felekezetek kebleiben élnek velök. A brahmanistának a brahmanista: hívő, a buddhista hitetlen. Mahomet vallója, a nem mohamedánust gyaurnak (practice: hitetlennek) nevezi, a római katholicus szemében a protestans, ezében akár anglicanus¹⁾, akár valamelyik nemü evange-

¹⁾ A magas egyház (high church) nem elégedett meg azzal, hogy tiltakozzék a hitetlen vagy éppen eretnek nevezet ellen, hanem egyenesen magát állítja hívőnek, valódi „katholicus“-nak s a római katholicus szerinte hívő lehet ugyan, de csak romlott (corrupt) hitű.

icus legyen, hitetlen az unitárius; emezt az oláh is, mielőtt a magyar származékokat az ő egyveleg nyelvéből kiküszöbölte, tágádeunak (tagadónak) hívta. Én a tágabb értelemben veszem és azt, a ki akár valamelyik vallásfelekezet hive, akár csak az emberiségre nézve lényegesnek tartja a positiv vallás eszméjét, a hívők közzé számítom. Ellenben azt, a ki Voltaire elhírhedt parancsát: „el kell tiporni a gyalázatost!“ (écrasez l'infâme!) helyesli, a kinek „positiv vallás“ és „vakhit“ (superstitio, Aberglaube) azon egy fogalmat jelölnek, hitetlennek nevezem.

Az utóbbiak közt ismét kell tennünk különbséget. Egyik fél az istenség — nem a dogmai, hanem 'az észszerű (rationalis) — eszméjét valódi fogalomnak ismeri, a másik az Istenről mint metaphysikai, természetfeletti lényről semmit sem akar tudni, s fogalmát képtelennek (absurdum) vagy legalább is emberi gondolkodástól elérhetetlennek, emberi elmétől megfoghatatlannak állítja. Az elsőbb rovatba tartoznak a deisták, theisták, pantheisták, mysticusok, illuminatusok; a másodikba az atheisták, az agnosticusok és — bátran kimondhatom — az evolutionalisták.

Világos, hogy — a vallás neve alatt mindenesetre positiv, vagy is hittel kapcsolt vallást értve — a szűkebb értelemben vett hívők és a tágértelmű hitetlenek gondolkodásával az új vallás vagy „jövő vallása“ eszméje összeférhetlen. Hanem igenis megelmlhetjük és a történelem tanubizonyága szerint meg is leljük a szokásos értelmű hitetlenek és tágértelmű hívők osztályában. Hiszen a reformatorok: Buddha, Krisztus, Luther, Zwingli, Kálvin, Wesley, Fox Gy., Socinus mindnyájan olyan — relativ hitetlenek; Böhm, Swedenborg, Weisshaupt (a német illuminatizmus feje) az általános hívők közzé tartoztak.

És most, miután a tetties viszonyokkal tisztába jöttünk: keritsünk széles, de annál biztosabb feneket a tárgyalandó eszmének, s puhatólodzunk, miképp létesül valami új dolog előállítására.

„Sócrates“ — azt írja Cicero — „első volt, a ki a philosophiát leszállította az égből és meghonosította a városokban, sőt a házakba is bévitte.“ Első ifjuságom óta sokat gondolkoztam arról, hogy mi lehetett az a Jákob-létra, a melyen az égbe s vissza járhatott a görög bölcs, hogy lehozhassa onnan a philosophiát? Végre sok-sok idő mulva, azt hiszem, megeltem a rejtély kulcsát a merész újító másoktól feljegyzett beszélgetéseiben.

Az ő ideje előtti bölcssek és bölcsészek (σοφοι και σοφισταί)

tanaikat magas és elvont eszmékkel s ezeknek megfelelő fellengős szavakkal vilatták és hirdették; holott Socrates, bár a legszellemibb tárgyakról való beszélgetéseiben a legközönségesebb, úgyszólván, kézzel fogható, mindenektől értett dolgok fogalmaiból indult ki. Így pl. midőn barátja Kritón arra törekedett rábeszélni, hogy tömlöczéből kiszökvéen, hiúsítsa meg a halálos ítéletet, ő legelsőbbben is azt a kérdést tette fel, hogy „mit parancsol neki az erkölcsi törvény?” A megvitatás bévezetéseül azt kérde Kritóntól, hogy, „ha valaki a testét akarja edzeni és erősíteni, akárkinek véleményére és tanácsára hajt-e, vagy csak az orvoséra és a gymnastica tanítóéjára? Másszor midőn Philébus és egy sophista ellen — a kik a gyönyörüséget állították az élet végczéljának — vitatkozva a józanokosság követésében kereste a boldogság igazi forrását, azzal kezdette, hogy vizsgálják meg együtt, miféle nemei vannak a gyönyörüségnek s közülök melyeknek a megszerzésére kell törekednünk. A sophista erre fitymálólág azt mondja, hogy „a gyönyörüség csak gyönyörűség, azon egy fogalom, tehát különbség nincs s annál kevesbé van ellentét benne.“ És mit felel egyszerűen S.? Azt, hogy „a szín is csak szín, s azon egy fogalom, a mi nem gátolja, hogy a fehér és fekete különbözök, sőt ellenkezők ne legyenek.“

Legyen szabad hát nekem is egy mindennapi példára hivatkoznom, melynek neve a vallástól csak egy betűben különbözik, de értelmezése sokkal könnyebb és biztosabb: a varrásra.

Varni annyit tesz, mint egy vagy több darab kelmét a széleivel összefoglalni az által, hogy fonalat öltögetnek át váltogatólág rajtuk. A varrómivelet anyagja: a kelme és a fonal; eszközei: tű és az ember keze. Az értelmezés feleslegesnek látszhatik, de majd ki fog tűnni a szükséges volta. Addig pedig lássuk, hogy természetes ép eszmét képez-e ez a kifejezés: „új varrás,“ vagy „a jövő varrása“ ?

Ime, évek ezrei múltak el, melyek alatt, tudunkra, senki sem álmodott erről az eszméről s nagyanyáink csak az imént értelmezett közönséges módját ismerték a varrásnak. A 18. száz végén ötlött eszébe egy s más gépésznek az a kérdés, vajjon nem lehetne-e az emberi kéz működését részben vagy egészben géppel hajtani végre? A feleletet reá megkisértették, de az eredmény nem volt kielégítő mindaddig, míg egy másik kérdés is nem járult hozzá, t. i. nem lehetne-e a tű szerkezetén változtatni? Megkisérték ezt is és rövid időn eléállott a tökéletesített varrógép, mely ma már az egész világon el van terjedve és ezzel a jövő varrása.

Szintoly sokáig volt a világ megelekedve a helyváltoztatásban az emberi lábmozgatás helyettesítésére szárazon az igavonó-állatok, vizen az evezők és a szél segélyével; hasonlóképp a 18. száz végén született a locomotiv s a hajói gőzgép, s velük „a jövő utazása” eszméje.

Emelkedjünk feljebb s menjünk át az ipar teréről a tudomány felföldére. Ott van a kémia és ott van Lavoisier, a ki a korabeli — nem tudományt, hanem anyag- és setétben tapogatózó kísértemény-halmazt átvevén, tudományt teremtett belőle, s nem hirdette, hanem valóban elállította a jövő kémiaiáját, melynek továbbmívelői őt a mai napig is mesteröknek tekintik.

Nem szaporitom a példákat, hisz ezekből is eléggé kitünik, hogy csakugyan lettek értünkre is új és az élet szükségére, kényelmére befolyó dolgok, melyek feltalálásuk idején a jövőéi voltak, holott ma már a jelen birtokai. Azt is tanuljuk belőlük, hogy magában lehetséges dolognak, tehát új vallásnak is fellelése nem képtelen eszme és oly javaslat, melyet, mint mondani szokták, elvben elfogadhatni. Csak arra vagyunk már kíváncsiak, mi lesz a részletes megvitatás eredménye.

E végett vegyük számba a körülményeket, melyek között és a melyek befolyásával születtek a példakul vett új dolgok és vizsgáljuk meg, fellelhetni-e őket vagy hozzájuk hasonlókat egy „jövő vallása” szerkesztésénél.

Azok, a kiknek elméjében az új varrás eszméje megfogant és lassanként tökélyesedett, Sainte Tamás, Thimonnier, Hunt, Howe, Singer, Wilson, teljesen ismerték a régi, mint mondtam, több ezer éves varrás módját, — a mi, jegyezzük meg, mindig csak azon egy volt, — kelméit, eszközeit, előnyeit, hátrányait; tisztában voltak javításai czéljával, t. i. szem és munka kimélésével, idő nyeresével; szóval: mindennel, a mi a vállalatuk sikerültét előre biztosíthatta. Ne feledjük azt is, hogy abban a korban éltek, melyben a kézi ipar minden ágai segítségére divatossá lett a gépek szerkesztése, és ez, a különben szunynyadva maradó elmetehetségeket kifejtette és sarkalta.

Szint oly jól ismerte Lavoisier a kezébe és eszébe vett tárgynak, a kémianak minden szegelyukát; tudta és megcsinálta mindazt, a mit előtte Boyle, Boerhaave, Stahl, Black, Priestley, Scheele tudtak és megcsináltak; de más oldalról tekintette a tényeket, ki-küszöbölte az álfogalmakat, megállította az elemek igazi fogalmát, a

savany és alj dualismusát, s így, mondhatni, teremtette a jövő ki-miáját, mely az ő keze alatt vált valódi tudományá.

Példáink valamint egyfelől érzékitik a feltalálás fogalmát és mutatják miképp jött létre egy s más dolog, a mi egykor csak a jövő feladata volt, másfelől némi biztatást is nyújt, hogy ilyes reménynyel a vallásra nézve is kecsegtethetjük magunkat.

És, a mint látszik, méltán, mert hiszen világos, hogy a most uralkodó vagy hajdan uralkodott vallások is valamikor újak voltak. Csak-hogy valamint az előbb tárgyalt dolgokon, ugy ebben is arra a kérdésre kell megfelelnünk, hogy miképp alakultak, miképp jöttek létre a val-lások különböző nemei. De éppen ez a különbözés nehezíti a fele-letet. Mert nem csak hogy különböző időszakokban, a világnak kü-lönböző állapotában, különböző körülmények közt és módon eredtek a vallások, hanem némelyikök eredetét éppen ugy nem lehet kipu-hatolni, mint a buzáét, vagy házi állatainkét; mind ezek az előidők homályába, sőt merő sötétségébe burkolvák. Nevezük ter-mész-e-t-e s vallásoknak. Közéjük tartozik a Fétisizmus, mely röviden mondva abban áll, hogy egy, ki tudja hol, hogy és mikor felkapott tárgynak, szikladarabnak, meteorkőnek, faragványnak, növényrésznek, állattag-nak bűbajos vagy éppen isteni erőt tulajdonít s jót vagy roszt vár tőle a bajtól féltő vagy maga erejében nem bizó ember. Közéjük az ősök nek az imádásig fokozódó tisztelete. Közéjük a természeti jelenségek istenítése és allegorizálása, mely Európában a görög, római s német mythológiára, Ázsiában a brahmanokéra s az alaktalan samánizmusra (bűvösök erejével előállitható jó és roszt lelkek imádására) fejlődött ki. Mindezekben sem példát, sem utasítást új vallás szerkesztésére nem lelünk. Itt az eljárást, a működést az — akár vaknak akár bölcsnek hitt — természet magának tartotta fenn, ez az ő eleusiniai titka.

Próbáljunk szerencsét egy másik osztályban: a kijelentett (re-velált) vallásokéban. Sietek megmondani, hogy a kijelentett szót nem a keresztény theologia szűk és kirekesztő értelmében veszem. Min-den vallást, ha eredetét hátrafelé nyomozva egy történelmileg meg-állapitható egyénre találunk, kijelentett-nek nevezek. Ezek közt ismét meg kell különböztetnünk azokat, a melyek valamelyik termé-szetes vallás kebelében és azokat a melyek más már kijelentettében keletkeztek. Első rendbelit köztudat szerint csak hármat ismerünk, t. i. a Mosaismust (melyet helyesebben neveznénk Ábrahámismusnak), Christianismust és Mahomedanismust. A mi néálán negyedik volna, u. m. a „Confucius“ ugynevezett „vallása“, ezt a nevet szorosán véve

nem igényelheti, a minél fogva csak a három elsőt veszem tekintetbe, melyekben mindjárt két fővonás tűnik szemünkbe. Egyik az, hogy egy és személyes és versenytársat nem tűrő istenség fogalmára vannak alapítva. A másik, hogy alapítóik vagy szerzőik attól az istenségtől sugallottaknak vallották magokat. Ábrahám és Mózes egyenes közlekedésben voltak vele; Mahomednél Gábiel angyal vala a közbenjáró; Jézusnak idevágó számos mondatai közül elég egyet idéznem: „Én vagyok, a ki bizonyágot teszek magam felől és bizonyágot teszen felőlem, a ki engem küldött, az Atya.“ (Ján. év.VIII. 18.)

Látni való már, hogy egy új vallás szerkesztésében sem egyik, sem másik feltételnek eleget nem tehetni. Az elsőnek nem; mert hiszen a szerkesztendő vallásban, hogy „új“ legyen, vagy egynél több istenséget kellene felállítani s így a polytheismusra térni vissza, vagy „személytelen istenséget tűzni ki tiszteletünk, imádásunk tárgyául.“ Az elsőbb alternatíva nem érdemi, hogy tovább szóljak róla — Schiller „Görögország istenei“ mint költemény is elvesztette hitelét. De az utóbbi nem csak lehetőség, hanem tény is. Megpróbálkozott vele a positivus Comte, a „humanitas“ ködfátyolképet akarván ültetni a személyes istennek szerinte megürült trónjára. Meg az agnosticus Herbert Spencer, a ki egy ismeretlen, megfoghatatlan eszmét helyez nem tudja hová s azzal akarja a valódi fogalmat pótolni. Szükségtelen mondani, hogy egyik törekvés sem sikerült; és elég arra hivatkoznom, hogy: „az ő gyümölcsökről ismeritek meg őket.“ (Mát. VII. 20.)

A mi az új vallás második feltételét, az inspiratiót illeti, volt idő, a mikor csak „a maga hazájában nem volt kedves a próféta“, de általában a világon fogékonyabb volt az elme és a képzelődés a mai nap természetfelettieknak nevezett, de akkor természeteseknek tartott eszmék irányában. De bizony „nem úgy van most, mint volt régen“; az égen azon²⁾ nap süt, de a földön az elméket valahogy másképp világítja. Tekintsük csak egy kissé részletesebben. A mely epochákban amaz új vallást hirdetőik — mint mondám, természeti vallások közepette — megjelentek, a buzgóság a régi vallás iránt hanyatló vagy éppen meghült állapotban volt. Sakuntalában a vezeklő brahman Kanva mellett ott van a komikus szerepet játszó brahman Mádhava. Málavikágnimitrában a buddhista parivrádzsiká tekintélyes személy, holott a brahman Vidúsakah csak olyan udvari

²⁾ „Azon“ = idem, derselbe, le même; „az a“ = is, ille, der, ceci, ce-la.

bolond forma. Jézus a legfanátikusabb farizeusokkal és saduceusokkal sans gène gúnyolódik; Lucianus pogány létére magát az egész Olympust teszi nevetségessé másfél száz évvel Kr. után, de ugyanannyival Constantinus előtt. Azt is méltó megemlíteni, hogy a misszionáriusok sergeinek legtöbb hódításokat a természetes és legkevesebbet a kijelentett vallásuak közt sikerül tenni. Mindezeknél fogva látni való, hogy a próféta tekintélye és hatása ma megfordított viszonyban van, mint régen. Kis körben tért foglal olykor igenis, mint a Pseudomessiasok, Mahdik, a Quakerek, Shakerek, Mormonok példája mutatja; de az emberiség legnagyobb része csak fitymálja a modern prófétát. Ellenben a kijelentett vallások hiveiről nem mondhatni, hogy apadnának. Az angol egyház Auszaliával, Uj-Zeelanddal gyarapodik; Franciaországban az anticlericalis hadjárat, a Németbirodalomban a Kulturkampf kimenetele még kétséges és az evolutionalisták boszankodva hunyják be szemöket, hogy ne lássák a templomba járók sokaságát.

Vajjon van-é biztató kilátásuk egy új vallás javasloinak, az eddig mondottak megfontolása után? No, de míg meglelhetnők a döntő feleletet, van még egy kis eligazítani való dolgunk. Szólanunk kell t. i. a kijelentett vallások kebelében támadott felekezetekekről. Alapítóik, vagy mint próféták, vagy mint reformatorok jelennek meg a történelemben; olykor egyesül is a két szerep. Elég lesz célunkra, ha a fő neveket említem: Fox György, Lee Anna, Smith József, Arius, Luther, Kálvin, a Socinusok, a Wesley-testvérek. A prófétákról körülbelöl megmondtam a mondani valót, a többiekről pedig elég annyit említenem, hogy működésük nem új vallás szerkesztését, hanem annak, a melynek honosai voltak, megtisztítását és egy ősiebbnek, melyet megrontottnak hirdettek, helyreállítását célozták és kisebb-nagyobb mértékben és terjedelemben boldogultak is vele. Ezzel ki van mondva a mi feladatunkhoz való viszonyuk is.

Igy kihallgatva a történelem szavát, lépünk az elmélet terére, mintán már az odavezető út kezdeties példákkal megegyengettük.

Láttuk, hogy annak, a ki a jövő varrását, annak, a ki a jövő fuvarozását, meg a ki a jövő kímáját állította elé, csak egyetlenegy tárgyat kellett szemügyre venni; láttuk, hogy mindenki a magáét minden tekintetben derekasan ismerté. Láttuk, hogy egyik is ama tárgyak közzül elavulás, hanyatlás vagy éppen használhatatlanság állapotában nem volt. Mindenikök megtette a maga szolgálatát az akkori szükségekhez képest. Szóval, a varrást, fuvarozást (hajózást), a kímát csak tökélyesíteni, még pedig, vegyük jól eszünkbe, gyara-

pitólag (positive) kellett tökélyesíteni: azaz oly tulajdonságokat adni, vagy eszközölni, melyek azelőtt nekik vagy éppen nem, vagy kevés mértékben voltak meg. Így a varrásnak, a járműveknek gyorsaságot és kényelmet, a kímiónak új tények és fogások sokaságát, józan elméletet, rendszert.

A tökélyesítésnek ezt a nemét jól meg kell különböztetni a (negatív) apasztó féletől, a milyennel pl. a spiritust tökélyesítik az által, hogy a vizet elvonják tőle, vagy a buzát azzal, hogy megmentik a szalmától, a polyvától, az idegen magvaktól.

Lássuk már, felleljük-e ezeket a kellékeket egy követelt új vallás alkotásánál avagy csak alakításánál?

Első volt a helyettesítendő vagy tökélyesítendő tárgy e g y s é g e és első tekintetre világos, hogy az új vallás szerkesztője műhelyében nem egy, hanem számos vallás várja a tökélyesítést. Nemcsak számos, hanem oly különféle is, hogy a legfigyelmesebb, legleleményesebb inductio is alig bírja belőlük kihozni a vallás igazi fogalmát. Hiszen valamennyi értelmezése mindcsak kísértnény tárgya, és egy teljes és szabatos ellenmondás nélkül elfogadott, előttem legalább, tudva nincs. Az első kellék megnyerésére tehát más mód nem lenne, hanem választani egyet a sok közül. Ám de a válogatásra ismeret, teljes ismeret kell; a sok vallás mindenikét pedig szellemében, tartalmában, az ezt vallók gondolkodására, cselekvésére való hatásában általán és részletesen megismerni oly feladat, melyre olvasás nemcsak nem elég, hanem tévesztő is lehet; tapasztalásból való megszerzésére egy emberi élet, bőséges alkalom és felfogó ész kívántatik. És ezekkel is csak egyet vagy kettőt ismerhetni meg; de hát a többi hol marad? S van-e egy, legalább a tudományban hitványabb, hogy ne mondjam veszélyesebb eljárás, mint a hiányos inductio? — Mindent összevéve tehát az az ellenmondhatatlan következtetés, hogy az új vallás szerkesztésére nézve az első feltétel: a tárgy egysége, hiányzik. És hiányzik ezzel együtt, mit nem szükség tovább kimutatni, a derekas ismeret és végelemzésben elesik a pozitív tökélyesíthetés is.

A végtanulás az, hogy a közéletből vett és számtalanul száporítható példáink teljességgel nem nyújtanak reményt arra, hogy sikerüljön akárkinek is egy „jövő vallása“ programját azon módon elállítani. Csak az még a kérdés, nincsenek-e más módok a cél-elérésére vagy csupán megközelítésére? És azt felelem, hogy igenis vannak: számszerint ketten. Egyik a prófétaság, másik a negatív tökélyesítés, vagyis a vallástisztítás.

Próféta-szerepet — azt hiszem, nem kell bizonyítgatnom — józanul, higgadtan gondolkodó becsületes ember nem vállal magára. Egyfelől: *Propheta non fit, sed nascitur*; másfelől meg van írva Máté evangéliuma 7. r. 15. versében: „Attendite a falsis prophetis“, azaz: óvakodjatok a hamis profétáktól.“

Avagy merne-e valaki eléállani ma és hitelre számítani olyas valamivel, a milyent pl. Jérémiásnál (I. 7. és 9.): „És monda az Úr nékem . . . És kinyújtá az Úr az ő kezét és illeté a számat, és monda az Úr nékem: Imé az én igéimet a te szádba adtam“, olvasunk?

Egészen másképpen van a dolog a vallástisztítókkal. Hyeneknek számos példáját említettem már a történelemből, sőt akadt némelyik csaknem szemünk láttára. Hiszen Buddha, Jézus, Mohamed is nemcsak proféták, hanem vallástisztítók is voltak egyszersmind és azok mindnyájan az ugynevezett reformatorok.

Ez a neme egy új vallás alakításának tehát megengedhető és végrehajtható most is. Hanem ennél tovább menni, vagy olyast javasolni nem mernék, sőt nem is akarnék, mert kétséges kimenetű, kényes, mi több, veszélylyel járó vállalatnak tartom. Mindenesetre sok a meghányni való, mielőtt beléfogna akárki.

Feltéve, hogy elmékedésünkben csak a keresztény felekezetekre — bocsánat, de mindenikre kivétel nélkül értem — szoritkozunk, mindjárt első kérdés az, hogy melyikök vallástanát vessük a tisztítás művelete alá?

„Kétségkívül a létezők közzül legtisztábbat“, mondaná valaki. De biz' a szerintem olyan volna, mint az a falusi gazdasszony, — a mostani városiak nem bibelődnek oly prózaikus dologgal, a kenyérsütéssel, — a ki azt a búzát rostáltatná meg, a melyet a cséplőgép már megtisztított. „Lehet azt is szemelni“, mondja közbeszóló. Lehet biz' azt, meg is próbálta az unitárius Parker, de az ő vallása nem lett a „jövőé“.

Jobb lenne tehát a rostálatlan, vagy félig rostált gabonát, azaz vallástant venni működésünk anyagául, ha csakugyan minden áron tisztítani akarunk. Hanem itt mindjárt az a második fontos kérdés tolakodik elő, hogy mitől kell tisztítani? És ezzel együtt jár szorosan az a harmadik, hogy minő elvből indul ki működésében a reformator?

Lám Huss, Wieleff, Luther, Calvin, VIII. Henrik, az Anglikánusok, Presbiterianusok, unitáriusok mindnyájan a róm. katholicus vallást tisztogatták és mily különböző lett az illető rostákban maradt buza!

Ám de a mostani reformatoroknak az mind nem elég tiszta — a világerő sem! Lássuk hát, mit néznek ők vad magnak. Néznek főképp hármat: a kijelentés, a természet felettiség és a személyes istenség eszméit.

Ha valakire és valamire, bizony az ily tisztítókra illik az a német közmondás, mely szerint „a gyermeket is kidobják a fürdőlével együtt a teknőből“. Bármily felületes ismeretünk legyen is a ma uralkodó három fővallásról, tudunk bizonyosan annyit, hogy ama három eszme mindenikben, mint lényeges, alkotó rész megvan és csak bennök van meg. Nem feledem én, hogy az elsőben — a kijelentésben — a költők is osztoznak; de hallgatóim se feledjék, hogy a civilisatio hajnalában a költő és próféta, mint Phosphoros és Hesperus, azon egy „esthajnal“ csillag. Vessünk egy-egy futó pillantást minden jellemvonásra.

„A terjedelmes állomány (substantia = anyag) az, a mi valóban létezik. Nem terjedelmes lények léte, ámulás (illusio). Az állományon kívül semmi sincs. A terjedelem (extensio, Raum) és az erő az állomány tulajdonságai. Az állomány* örökkévaló és elenyészhetetlen; tehát az anyag és erők is azok. Az állomány részei az erők hatása alatt különböző kapcsolatokban jelennek meg s ebből áll a világ folyása. Az állomány az ő erőivel az örökös okozó (efficiens, wirkend) lény, a mely a jelenség különböző alakjaiban nyilvánul. A jelenségalakok mulandók, az állomány és a jelenségekben rejlő erők örökkévalók. — A gondolkodó ember is egyik jelenségalakja az állománynak; az egyéni gondolkodás (az öntudat) s minden úgynevezett lélektani jelenségek csak az állomány változó alakjai.“

Ez csak nagyjában vázolva, a Spinoza philosophiája s az a mindent magába foglaló állomány az ő „istene“, a miért is rendszerét pantheismusnak nevezik.

Én pedig, hogy mindenféle igazat tegyek, (lehetvén és levén, másféle is, imezt „anyagipantheismus (panhylotheismus) névvel különböztetem meg, de nem teszem vita tárgyává, hanem csak azt jegyzem meg, hogy a „modern“ philosophusok nagyobb része, mindenek felett az evolutionisták, az itt vázolt rendszer hívei, és hogy ők a „kijelentés“-nek megútkodott ellenségei. Hogy mi okon? nem bírom megfogni. Mert ha az állománynak, a pantheosnak külön részei kapcsolataikkal s egymásra hatásukkal egyéni öntudatot állíthatnak elé, valamennyiök összes működése, hogy ne hozhatna létre a nagy mindenségben általános öntudatot? Minden esetre, akár eredeti, akár származott öntudatot tegyünk fel, a nagy mindenség működése közlekedésben van a részek vagy egyesek működésével,

kisebb-nagyobb mértékben, közbevetetten vagy éppen közvetlenül. Ugy, hogy csak az istenség teljes tagadásával lehet a kijelentést tagadni.⁴⁾

Nem kisebb ellenmondásban vannak maguk-magukkal a naturalista philosophusok a „supranaturalismus“ ügyében, midőn egyfelől azt, hogy egy szellemi hatalom a természet törvényét megszeghesse, a legostobább képtelenségnek kiáltják ki; másfelől az embernek a természet felett csaknem határtalan uralkodást tulajdonítanak. Nem czáfolat arra, hogy csak magukat a természet törvényeit alkalmazták e vagy ama czélokra. Mert ha ki valami másnál hatalmasabb, nem kérdés, hogy minélfogva? Tehát általában, a ki a természeti erőket úgy használja, a mint a természet magára nem használta, az rendelkezik velök, tehát a természet felett van. És még inkább felette van egy az embernél magasabb, hatalmasabb lény és ismét egy ilyet, vagy mondjuk, az istenséget kell megtagadnia annak, a ki a természetfelettséget a babonával összevéve, képtelenségnek állítja. Nincs biz' ebben az eszmében: „természet ura“, sem képtelenség, sem nevetség; de van ám az Epikurus dözsölő gondatlan isteneiében. Van a Spinoza öntudatlan, érzéketlen mindenségében, melylyel őtet posthumus tanítványai az atheismus vádja alól

⁴⁾ Halljuk, mit mond erről a tárgyról egy legújabb korbeli philosophus: „Kijelentésnek (Offenbarung, revelatio, inspiratio) nevezik az Istentől eredő leplezését az igaznak, jónak és szépnek. Kurtalátásu egyoldalúság az, hogy némelyek (mondhatni oly sokan), tagadnak egy ily isteni önm nyilvánítást (Selbst-offenbarung). Mert az Isten kijelenti magát részint külsőleg a természetben és történelemben, részint bensőleg az észben és lelkiismeretben. Kijelenti magát minden embernek, oly mértékben, a hogy őt felfogni bírja; legdícsőbbben azoknak, a kik legfogékonyabbak iránta; azokat Ő inspirálja, (azaz lelkesíti) és alkalmassá teszi annak, a mi isteni, igazán csudálatos felfogására és előadására. Azért hívják őket prófétáknak, azaz Isten-hirdetőknak. Szűkebb értelemben az erkölcs-vallási uradalomra vonatkozik a kijelentés, tágabban az isteni öntanuskodás minden uradalmára, tehát művészetre, tudományra, nevelésre, kormányzásra stb. is. Már Cicero mondja: „Nullus poeta sine afflatu divino (isteni lelkesedés nélkül senki sem költő).“ — (Ide vonhatni Ovidiusu gyönyörű verseit:

Facta canam: sed erunt qui me finxisse loquantur;

Nullaque mortali numina visa putent.

Est Deus in nobis: agitante calescimus illo;

Impetus hic sacrae semina mentis habet.

Fas mihi praecipue vultus vidisse Deorum;

Vel quia sum Vates vel quia sacra cano.

Fast. VI. 5. sqb.)

„és igaza van a Bibliának, midőn művészi, harczias és philosophiai működések forrását Istenben keresteti“. (Kirchner Wörterbuch philos. Grundbegriffe. Art. Offenbarung.)

felmenteni igyekeznek. Van a modern tudomány vitézei natura naturansában, a „természet“ puszta fogalmában, melyet sem anyagi, sem szellemi képbe öltöztetni nem lehet, a mely bizony cselekvény cselekvő nélkül, a milyen pl. a Darwin „natural selection“-je és „struggle for existence“-e, a milyennel nem mert volna eléállani egy középkorbeli scholasticus a többiek kaczajja nélkül.⁵⁾

Mindezek helyett hát helyesebb lesz megengednünk,* hogy a természet ura a természet törvényeit — melyeket valakinek adni, hozni, szerkeszteni kellett és csak Ő szerkeszthetett — jobban ismeri és hatalmasabban bírja kezelni — ha szabad ezzel a metaphorával élnem — mint a „tudomány“ jelen képviselőinek bármely válogatott serege.

Ne bántsuk a supranaturalismust!

Az elmondottak után alig tartom szükségesnek védni s a tisztogatás elől óvni a „személyes Isten“ eszméjét, és csak két pontra szoritkozom. Az első az, hogy a személyiséget Istentől, mint öntudatos valóságtól — ha tetszik lénytől — megtagadni józanul nem lehet. Második, hogy megtámadóinak csak egy félreértés adhat fegyvert a kezébe: t. i. ha a személyiség fogalmát csak az emberi egyéniséggel korlátolt értelemben vennők. Mindenik alternativa ellen tiltakozom.

Lássuk csak a megtagadás eredményeit.

Egy „jövő vallása“ tervezője imigy nyilatkozik: „Már azt csak nem lehet elvitatni, hogy az a képzelet (Vorstellung), mely szerint az emberiség sorsát egy jóságos Isten vezérli, hogy ő azokat, a kik reá feltekintenek és neki könyörögnek, szorultságukban segítséget nyújt, azokat, a kik benne reménylenek és bíznak, gyámolítja, a szív sebeibe balzsamot csepegtet, az elsatnyult lelkületnek új erőt ad és a reménnyel oly virágokat hajt, melyeknek illata és tekintete a lelket még abban az esetben is, ha gyümölcstermésig nem jutnak, megnyugtatja.“ Igenis, éppen ezt várjuk a vallástól. Ugy de az egy személyes Isten megtagadásával azt mindazon áldásaitól megfoszta-

⁵⁾ Bámulatos, hogy ebben a magasra fejlett értelmiséggel dicsekedő korban az idézett kifejezésekben rejlő képtelenséget, melyhez a másodikban még az is járul, hogy „küzdelmet“ tulajdonít egy oly valaminek, vagy inkább semminek, a mi még nem létez, nem akarta észrevenni még senki se. Sőt a tudomány utóbbi phasisában sibbolethó és abracadábrává váltak: oly bűvös kulescsá, mely a physica és physiologia minden titkait feltárja, minden problémáját megoldja előttünk. Igazabb elnevezésök volna az idéztem német bölcselkedőnek ime szövege: „blinde Ideenassociation“ (vakoskodó és vaktában való társulása az eszméknek).

nók, és akármit beszéljen is az éppen most idézett szerző, a Spinozai monizmus azért a veszteségért kárptólást nem nyújt.

Én pedig, miután azoknak, kiknek néhalán egy új vallás szerkesztésén járna az eszök, semmi reményt a sikerülésre nem nyújtottam; azoknak pedig, kik csak tisztogatni akarnának, inkább óvatosságra intéssel, sem mint biztatással kívántam szolgálni, feladatomban főbb részét megoldottnak tartom és még csak arra a kérdésre kérek figyelmet, vajjon nem jobb volna-é bármi módon készítenő új vallás helyett a meglevők közt nézni szét és azt dönteni el, melyiköknök van legtöbb kilátása, hogy legnagyobb tért foglaljon jövőre az emberiségben?

Távol legyen az a merészség tőlem, hogy el akarjam dönteni; de gyanitást nyilvánítani nem ellenkezik a szerénységgel. Én hát azt vélem, hogy az a vallás tarthat leginkább számot a mivelt világ kedvezésére, a mely az általános kereszténységben gyökerezve ez idő szerint legtisztítottabb, de az előbb felsorolt és más rokon kellekeket nemcsak ki nem küszöbölte, hanem keblében melengeti és ápolja: az unitarizmus, vagy mondjuk nevéen: az unitáriusok vallása.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

A VASÁRNAP MEGÜNNEPLÉSÉRŐL.

Vannak oly dolgok, melyeknek üdvös és hasznos volta felől senki sem táplál kétséget magában; de a melyeknek átvitele az életbe mégis csaknem legyőzhetetlen akadályokba ütközik. A múlt évben Németország napi kérdései és érdekharczai között egy olyan dolog vonta magára a közönség figyelmét, mely felől az egészségtan már régen tiszta és érthető tant állított az emberiség szeme elébe. A terhelő munka után megfelelő nyugalomra van szükség. S minél nagyobb a munka, annál nagyobbak, hosszabb idejűnek kell lenni a nyugalomnak is. Az erőnek, a munkáló tehetségnek pótló tartalékról kell hogy gondoskodjék. Ez az élet tantétele. Ezt látjuk a nagyító üveg alatt szemlélhető legvékonyabb vér-eren, mely összehúzódó erejét csak bizonyos ideig tarthatja meg s azután elernyed, de egy bizonyos idő múlva ismét ugy működik, miként előbb; ezt látjuk a tulterhelt gyermekeknél is, kik lehetnek bármily szorgalmasak, de ha nem tartanánk szünetet: figyelem, szorgalom, szóval minden elernyed. A testnek és léleknek nyugalomra van szüksége, különben kifárad. Az egészségtan nyugalmat kíván, annyi nyugalmat, a mennyi elégséges lesz arra, hogy a munkában elhasznált erély ujból kipótoltassék. S ezért az egészségtan is kívánja a vasárnap megünneplését. A vasárnapok megülése felett két irányban foly a vita, t. i. egyházi és egészségtani irányban, melyek csak abban az egyben közelednek egymáshoz, hogy a szükséges kivételeket mindkettő elismeri s minden hivatásnak ugy egyéni, mint természetes szabadságát biztosítani igyekszik. Az egészségtant, hogy e térre is kiterjeszti figyelmét, tolakodással vádolni nem lehet, mert hisz a kérdésnek megvan ez az oldala is; s különben is a másikat is törekszik elősegíteni. S minthogy a vasárnap megünneplésének kérdése nálunk is többször felmerült s iparunk előhaladásával mindinkább égető kérdéssé fog válni: szedjük össze azt, mi Németországban a dolognak ellene áll, mert annak mi is hasznát vehetjük.

Minden üzletnemek között a kenyérsütők leginkább megérdemelnék, hogy munkájok vasárnap szüneteljen. De a népnek a szüség-

letét ki kell elégiteni. Vendéglőkben és restaurációkban a vasárnap a legterhesebb munka-nap; és hogyha az ide és tova hajhászott pinczérnek fénymázos cipőjén a vér átesorogna is, még akkor sem remélhetni, hogy nyugalomban hagyják! Ki gondol továbbá arra, hogy az orvosok, gyógyszerészek és szülésznők vasárnap nyugodni szeretnének? Vajjon ezen a napon a rendőrt, vasuti, posta- és távirda-hivatalnokot, vagy éppen a katonákat is lehetne-nyugalomban hagyni? A valódi tudós valóban nyugszik vasárnapon, mert ilyenkor háborítatlanul végzi munkáját. De gondoljunk a hirdapokra. Melyik olvasó gondol arra, hogy a kiadó, szerkesztő, szedő, corrector, nyomdász, az összehajtogató és a kihordónak is nyugalomra volna szüksége? — Egyik sem. E rövid vázlata a fentebbi dolgoknak könnyen meggyőz minket arról, hogy a vasárnapot megünnepelni senkinek sincs ellenére, sőt ez eszme iránt minden foglalkozásban jóindulattal viseltek. Ebben az értelemben felelt a német hadügyministera Generalis Synodus felszólítására a mult évben, t. i. gyakorlati menetek, ellenőrző szemlék vasárnapokon nem tartatnak, csakis kivételes körülmények között. A kereskedelmi ministerium felelete is ilyenemű volt. Ő azt emelte ki, hogy a marhavásárok éppen azért nem tartatnak hétfő napon, mert ezekre olyan előkészületek szükségesek, melyek csakis az előtte való vasárnapokon intéztethetnek el; egyéb-iránt a helyi körülmények néha minden tekintetben kényszerítőleg lépnek fel és ilyenkor kényszerítő intézkedések soha sem oldhatták meg a nehézségeket. Különben hivatkozott az ipartörvény szigorú szabályaira, melyekben igen nagy gond van a munkaidő szabályozására fordítva.

A vasárnapi munkaszünet ellen azonban Németországban több osztály nyilatkozott. Az iparosoknak központi küldöttjei a mult év október 6-án Kölnben kimondták, hogy a vasárnapi munkálkodás okvetetlenül szükséges, mert az iparnak sajátos üzése technikai okokból is megszakítást nem tűrhet. A szükségletek szaporasága a készítmények sokaságát igényli. Azonban egyes esetekben a helyi rendőrség mindig tehet kivételeket; általános szabályt pedig felállítani nem lehet. Ez ellen azt szokták felhozni, hogy a vasárnapi munkálkodás éppen nem kikerülhetetlenül szükséges, mert nem minden az ipar érdekében és előmeneteléért történik, és sok dolog visszavihető az iparosok kapcsására, és így általában jobban teszi bárki, ha elfogadja a vasárnapi munkaszünetet; mert hiszen ha magára a munkára gondolunk, munkálni ugy is lehet, hogy ha az ember nem csak az izmait munkáltatja, hanem az eszét; így lehet a

vasárnapi nyugalmat arra használni, hogy az ember az elkészített munkát tisztogassa, osztályozza, megbecsülje, vagy összepakolja stb. stb. vagy éppen a hol technikai nehézségek miatt a munkát félbe nem lehet hagyni, ottan a munkás vasárnap kapjon felemelt munkabért. A nagyobb iparágaknál el lehetne fogadni azt a szabályt, hogy vasárnap ne legyen munka, de akkor munkabért sem kell követelni. Kisebb iparosoknál ha vasárnapi munkálkodás csak azért üzetnék, hogy általa több anyag gyártassék és több készlet halmozassék fel, az ilyen irány nem igazolja a vasárnapi munkálkodást. A meiningeni kereskedelmi és iparkamara határozottan ellene nyilatkozott annak, hogy a vasárnapi munkálkodást valamely különös törvénnyel korlátozzák, mert hiszen a szokásos helyi rendőri felügyelet azt úgy is eléggé szabályozza. A berlini kereskedők és iparosok társulata kimutatta azt, hogy a vasárnapi munkaszünetet a kisebb kereskedőknél azért sem lehet megtartani, mert ezek között a vetélkedési vágy éppen olyan nagy, mint a kereskedés és ipar között az összefüggés, és egy általános vasárnapi munkaszünet kárára van kereskedőnek, iparosnak; de mindenek felett alkalmatlan a fogyasztó közönségnek. A vasárnapi nyugalom vagy mondjuk munkaszünet, a nagy kereskedőkre nézve nem járna semmi hátránnyal; mert hiszen a magdeburgi kereskedő-társulat kimondotta azt, hogy a nagykereskedők árudájában a szolgáló személyzet nincs is annyira igénybe véve, hogy vasárnap ki ne pihenhetné magát. Azonban ez lehet a magdeburgi tulajdonosoknak a véleménye, de más szempontból kell ezek munkásaival szemben a dolgot felfogni; mert ez az egész világon úgy van, hogy vasárnap is 8 órakor a segédeknek úgy mint a tanulóknak meg kell az üzletben jelenniök, nem csak éppen arra a célra, hogy ott dolgozzanak, hanem a végett is, hogy lásák, hogy gazdájok, miként társalog vendégeivel, vagy éppen a napi ujságot olvassa, a segédek pedig délbe eltávozhatnak; de a tanulók már annyi mindenféle munkával, főképpen az ide és oda küldözgetéssel vannak megbizva, hogy a valódi nyugalom csak is vasárnap 6 órakor kezdődik, vagy még ekkor sem. A tulajdonosok az ilyen dologért tett szemrehányásokra azt szokták felelni, hogy nekik sem volt ifjabb korokban jobb dolgok. Tehát a felvilágosodástól és szabad-elvüségétől e tekintetben sokat nem várhatunk. Törvényeknek kell e dolgot is szabályozni. Németországban munkás védegyuletek alakultak, és ezek a hatóságokhoz azzal a kérelemmel fordultak, hogy vasárnapokon és más napokon is a segédek és tanulók munkaideje hat óránál több ne legyen.

E kérelemnek nem volt semmi sikere; mert éppen az államkancellár a legnagyobb ellensége annak, hogy a vasárnapi munka törvény által szabályoztassék, tehát az egész agitációnak nem maradt más út nyitva, mint az, hogy a közönség folytonosan tiltakozzék és kívánja a vasárnapot, mint nyugalmi napot; mert hiszen a törvénynek van elegendő befolyása arra, hogy a munka erő pazarlását megakadályozhassa; de éppen úgy meg lehet azt is kívánni a törvénytől, hogy emberiesebb nézetből tekintse az ifjú munkások testi és szellemi egészségét; mert nem kell elfelejteni, hogy nem szükség a vasárnapot csak ok nélküli hivalkodó sétálgatással tölteni, lehet akkor olvasni, tanulni és más ehhez hasonló szellemi foglalkozást gyakorolni. Az osnabrücki kereskedelmi kamara a vasárnapi munkaszünet ellen nyilatkozott, míg a Rajna és Wéstpháliai ipar és kereskedelmi védő egyesület kiemelte, hogy a vasárnapi munkálkodásban a tultermelésre vezető kapzsiságot látja, de azt nem tartaná helyesnek, hogy törvény tiltsa meg vasárnap a munkálkodást. Badenben a láhri iparkamara a helyi intézkedéseket egészen elegendőnek hiszi. A német nép-gazdasági egyesület egyhangulag e három határozatot hozta: A munkaidő kevesbítették addig a határig, a meddig az ipart nem hátráltatja; mert e tekintetben idő és körülmények haladást igényelnek. Tagadhatatlan, hogy némely iparágakban a munkaidő igen nagy; de törvény által ezt a munkaidőt is egyaránt megszabni nem lehet, mert ennek a meghatározása és a munkabér meghatározása szorossan összefügg egymással. Általában a tapasztalatok mindenütt azt mutatják, hogy a nagyobb iparosok határozottan a vasárnapi munka ellen nyilatkoztak; de a hol a kereskedőknek az iparosokra befolyásuk van, ottan a vasárnapnak mint nyugalmi napnak nem igen van sok barátja. Még a német lenipar egyesület is úgy nyilatkozott, hogy a vasárnapot egészen megünnepelni nem lehet; mert ezen iparágnál a gépeket és gyári-lentelepeket tisztogatni és rendbe hozni vasárnap is szükséges, különben a fonalak elromlanak, mivel ezeket a vegyi hatásoknak csak bizonyos ideig lehet és szabad kitenni. És hogy ha ezt elhanyagolná az ember, akkor ez iparág rendkívül sok veszteségnek volna kitéve. Evel szembe nagyon különösen hangzik a textil iparosok véleménye, kik azt állítják, hogy a szövésnél és fonásnál a vasárnap ünneplése semmi hátránnyal nem járna. — Mennyire különböző nézettel tárgyalják az iparosok a vasárnapi munka-szünetet, erre a legjellemzőbb az az értekezet, melyben a múlt év szeptember havában a berlini rendőrség elnöki hivatalának főnöke, a munkaadók és munkások főbijeivel

tárgyalt. A sütő legények azt kívánták, hogy vasárnapi munkájuk éjjeli 12 órától terjedjen reggeli 8 óráig. A mestereknek ez ellen nem volt kifogásuk, különösen akkor, ha azzal a publicum megelegszik és lemond arról a kíváalomról, hogy ezen a napon nem fog friss süteményt enni, a mit bizony bajos elhinni; mert akad a nagyközönség között is elég, ki készebb lesz maga süteményt készíteni, és így az általános munkaszünet illusoriussá válnék.

Ugyan ezen év szeptember 7-dikén a szappanosok, bőrkészítők, mintázók, porcellán, üveg, dohánygyárosok, hentesek stb. gyűltek ebben az ügyben; és ezek a határozatban szerencsésebbek is voltak, azt a resolútiót hozván, hogy egyes technikai kivitelektől és nehézségektől eltekintve, sem a munkabért, sem pedig az iparokat a vasárnapi munka-szünet nem fogja csonkitani, mivel ezen iparágaknál a vasárnapi és ünnepnap munkája ugy sem sokat ér.

Kevésbé megegyező volt ezután néhány nap múlva a vendéglősök, pinczerek, kertészek, bérkocsisok és bérkocsi tulajdonosok gyűlése. Különösen a vendéglősök és ezekkel együtt a pinczerek bizonyították, hogy a vasárnapi munka, ha törvény útján betiltatik, iparukat egészen tönkre fogná tenni. A kertészeket szintén érzékenyen sújtaná a vasárnapi munka-szünet. A vendéglősök legfentebb annyit tehetnek, hogy pinczéreiket minden második vasárnapon a munkától felmenthetik. — A bérkocsisok legfentebb félvasárnapi nyugalmat adhatnak szolgálattevő embereiknek. — Ezután következett a szabók, szőcsök, fehérbőr cserzők, cipészek, kesztyűsök, kalaposak, kötélverők és fehérnemű készítő gyűlése, ezek közül a szabók és kalaposak az abszolút vasárnapi munka mellett nyilatkoztak, ellenben a szőcsök csak az év bizonyos szakában kívánják a vasárnapi munkát; a fehér bőrcserzők, kötélverők és cipészek úgy vélekedtek, hogy a vasárnapi munkát lehetne egészen nélkülözni is. Ezekből láthatjuk, hogy az iparágak sokféleségéhez mérten a vélemények nagyon elágaztak, úgyannyira, hogy az emberbaráti érzés egészen el kell hogy szomorodjék a felett, hogy az egészség kívánalmainak megfélelő nyugalmi nap mennyi nehézségbe ütközik.

A gyári munkások és gyártulajdonosok között is véleményeltérés volt Németországban a nyugalom napot illetőleg. Egy része a gyári munkásoknak így nyilatkozott: méltatlan és meggyalázó nyomás, melylyel a tőke a gyári munkást nyomja és méltatlanul kiszákmányolja. — A tulajdonosok minden engedményben, melyet a törvény a munkásnak biztosít, tőkójök megtámadását vélik, és min-

den kitelhető módon tiltakoznak ez ellen — így minden munka szünet ellen.

A vasárnapi munkaszünet ellen ez az ellenkező magatartás az illető foglalkozások részéről nálunk is éppen úgy megvan.

De minden ellenkező magatartás és tiltakozás ellenére az egészségtan követeli mindenütt és követelnie is kell a vasárnapi nyugalmat, habár azzal egy teljes munkanap veszne is el. — Vegyük csak figyelembe azt, hogy Anglia nem érzi iparában a veszteséget, a miért vasárnap munka-szünetet tart. És azt se feledjük el, hogy a vasárnapi nyugalom neveli a munka-kedvet és a munkás erélyét.

Vallás-erkölcsi szempontból a társadalomra nézve nagyon fontos a vasárnap megünnepélése a szó valódi értelmében. Kérdjük csak a gonosztevőket, az elcsábítottakat, szóval az erkölcsileg súlyedett egyvéneket, hogy hol és mikor kezdődött romlásuk? és ha az ilyenek igazat akarnak szólani, be kell hogy vallják, hogy bűneik kezdete egy szerencsétlen vasárnap vagy más ünnepnap volt, azaz olyan vasárnap, melyen elhanyagolták az isteni tiszteletet, és a melyet nem nyugalmi, hanem valamely más élvezeti nappá akartak tenni. „A hanyatlás minden bűnnek a forrása“, mert ez azon széles út, melyen haladva a szellemi és testi egészséget elveszítjük, ez romlása a családnak, az államnak és a jövő emberiségnek.

A vasárnapok és ünnepek megtartása alatt nem tivornyás ünnepet értünk, hanem csendes testi és szellemi nyugalmat, mert az ellenkező egy olyan világot tárna szemünk elébe, hol csak neveletlen gyermekeket, hűtlen tanonczoikat, pompázó cselédeket, erkölcstelen munkásokat látnánk. Ebből származnék az az ősi bűn, mely végleteit a bőség és nélkülözés határai között oly sokféleképpen tünteti fel, s nyilvánul a tömeges elégedetlenség és a jelennek gyermekes bíráltságában.

Tagadhatatlan, hogy a dözszöléssel eltöltött vasárnapok sokkal több rosszat teremtenek, mint a hét mives napjai. S ezért kívánók, hogy a vasárnap a vallás napja legyen; mert csak ekkor felel meg a nyugalmi nap kellékének is.

Számos chronologicus és ethnographicus munkában száznál több népet kapunk, melyeknél nincs Vasárnap; ezeket tivornyázó vasárnapokkal egészen tönkre lehetne tenni. Kevés az olyan néptörzs, hol az időszámítás a szokásos hét nappól állana, és az kezdetét mindig egy nyugalmi nappal kezdené.

A hét nap és a sabbath megünnepélése csakis a sémitha törzseknél divatozik. Az egyiptomiaknál nem ünnepelték a sabbathot és

a hét napos hétről csak az astrologusok tudtak valamit. A rómaiaknál a hét nyolcz naphól állott, és ezek közül egy sem volt nyugalom-nap. — És még akkor is, midőn a kereszténységgel a sabbath megünneplése divatba jött, a megtért római keresztény nem tartotta bűnnek a sabbath napnak az elhanyagolását. — Csak később Constantin idejében és ezután lett a vasárnap a hét kezdete, s ettől az időtől számították ennek megszentelését is. — És még ezen időn túl is későre, midőn a Mária cultusnak egy ünnepnapot akartak szentelni, kezdték a zsidók a hetet bezáró nyugalmi napot ünnepelni, és így lett általános ünnep a szombat, és a bőjt napot péntekre tették. Az abessiniai keresztény ma két napot innepel, szombatot és vasárnapot, és így azt véli, hogy sem az ősi zsidó szombat, sem a keresztény vallás elveivel összeütközésbe nem fog jutni és ellenök vétetni. — Chinában is hét napos hét van és ez a hónapnak egy negyede, de ezt követő nyugalmi nap egy sincsen. Japánnak úgy, mint az egész mongol törzsnek nincs nyugalmi napja.

Mexico ősi cultussában a hét 13 naphól állott; de ezek közül egy sem volt sem ünnep, sem nyugalmi nap. A polgári év a mexicoiaknál 18 hónapból állott és ehez még huszonöt nap járult, melyek közül az 5 utolsó napot, „nemstemi“-nek = üresnek nevezték, ezen napon nem dolgoztak; de azért ennek ünnepi jelentősége nem volt. — Az ázsiai néptörzsek ünnepeiről igen érdekes adatokat lehet Bostian utazásaiban találni; de ezeknek itt a felsorolása igen messze vezetne minket.

A szellemi nyugalom és ünnep között különbség van, az agy, ha működik és producál, egészen más igazgatás alatt van, mint az izmok, és így a philisterek ünnepe is különbözik a tudósok ünneplésétől. Egy józanon gondolkodó ember sem fogja aztán kívánni, hogy a bölcs, művész, költő úgy ünnepeljen és fáradságát úgy nyugodja ki, mint azt a köznapi munkás, vagy a nyárs polgár teszi.

Hanem a nagyközönségnek a vasárnapra, annak megünneplésére szüksége van; de erkölcsös ünnepi nyugalomra, jobbra, mint a mostani. Azonban az angol piéticus és clubnemű vallásos egyesületek rideg ascetismusát nincs miért a magyar emberek elébe tükörül állítani. Tisztán unalmas, lélekölő ünnepnapok nem minden nemzet természetéhez valók. De arra igen is törekedni kell egyháznak és államnak, hogy a vasárnapok a mi népünk természetének megfelelőleg oly ünnepnapokká tétessenek, melyek a mindennapi élet nemesítésére s az egészség és az élet tartósságának nevelésére a legjótékonyabb befolyást gyakorolják.

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG EGYH. FŐTANÁCSÁNAK AUG. 29. 30. 31. NAPJAIN TARTOTT GYÜLÉSE.

A főt. püspök ur megnyitó beszéde.

Méltgs. és főt. Egyh. Főtanács! Egyházi életünkben ismét egy év záródott be hátunk megett s a mai nappal egy újnak küszöbén állunk. Vajha a multa nézve elmondhatnók, hogy abból egy napot se vesztettünk el, a mennyiben a mulasztás vádjá egyikünket se terhel és a jövővel szemben azon önbizalommal tekinthetnénk, hogy Istentől nyert erőnk és tehetségünk mértéke szerint hivek leszünk a ránk bízott kötelességek teljesítésében s közülünk ki ki aztatért, melybe egyházunkban munkálni elhivatott, teljes odaadással megmiveli, s azon a résen, a melyre őrállóul rendeltetett, kettőzött buzgalommal megáll, hogy így évről-évre mind szilárdabbá legyen a mi unitárius Sionunk és megújuló örömezzéssel üdvözölhessük egymást mindannyiszor évi közgyűléseinken.

De hát lehet-e ma — nem hogy még fokozni, de legalább fenntartani a buzgóságot és áldozatkészséget vallás és egyház iránt? Nem vesztették-e el ezek az intézmények mindazt a vonzerőt és jelentőséget, a melylyel egykor birtak s a mely azokat annyi évszázadon át az emberiség legdrágább kincseivé, leginkább őrzött és védett örökségévé tette? A tudományoknak és emberi ismereteknek mai nagy fejlettsége és terjedtsége mellett van-e még szükség a vallásra? Es az annyira megszorodott s folyton szaporodó humanitarius és culturalis intézmények mellett méltó-e tovább is az egyház arra az aggodó gondra s önfeláldozó tevékenységre melylyel azt őseink egész a vértanaságig készek voltak szolgálni és ápolni? E kérdéseket nem azért hoztam fel, mintha részemről egy perczig is haboznám a felelettel, mert én a szentiróval tartok: hogy minden bölcsességnek kezdete az Istennek félelme, s Pál apostol szerint: nem szégyenlem a Krisztusnak evangéliumát. Hanem felhoztam azért, mert rá akartam mutatni azokra a nehézségekre, melyekkel ma küzdeniök kell mindazoknak, a kik a vallás és egyház érdekeit szívöken hordozzák.

Valóban, alig volt kor, a melyben vallás és egyház inkább meglettek volna támadva, mint napjainkban. S a mi rosszabb, most nem kül-ellenesség emelte fel ellenök fegyverét, a mi még néha haszonnal is járhat, más ellenállásra indítván, az erök kifejtését és tömörítését eszközli, hanem belölről támadtattak meg, melyet, hogy legyőzünk, első sorban magunkat kell legyőzni. Már pedig önmaga ellen

szívesen senki sem indít harcot. A közönyösség, mely ott ólálkodik mindenütt, a hol az emberben az égi szikra meggyűlván, valami szépért és nemesért hevülni kezd, ez az a hatalmas ellenség, mely veszélylyel fenyegeti a vallás és egyház megszentelt intézményét is, mely ha egyszer behálózza a lelket s hatalmába keríti, nincs erő, mely azt fölrázza s kiszabadítsa fogságából.

Bár mennyire óhajtanám, még se tehetem, hogy közelebről a mi egyházunkat is teljesen mentnek mondhassam a közönytől. A legjobb akarat mellett sem tagadhatjuk el, hogy közöttünk is sokan estek s esnek napról-napra az ellenség kezeibe. És napról-napra fogy azoknak száma, kik elmondhatnák a szent költővel: Uram, a te háza dnak szerelme megemészt engemet. Itt is ott is találkozunk mi is elfásult, rideg keblekkel, kiknek vallásuk és egyházunk iránt vajmi csekély érzékük van. Nem hallják meg azoknak hívó, esdő szózatát. Nem féltik, ha fellegek tornyosulnak felettök. Nem gyönyörködnek, ha mosolyogni, haladni, boldogulni látják. Szóval, sem a jó, sem a rossz meg nem indítják; számlálnak ugyan, de nem számítanak, vesznek, de nem tesznek, élnek, de nem égnak, mint egykor a Mózes csipke bokra ama menyei lángtól, mely egyedül ad az emberi életnek fényt és meleget, becset és jelentőséget.

Mindezeket elgondolva, annál jobban esik lelkemnek, mltságs és főt. egyh. főtanács, hogy ez alkalommal is ily szép számmal látom, e tanácssteremben összegyűlve egyh. tanácsos fiait. Évről-évre való megjelenésük egyh. főtanácsai gyűléseinken egy folytonos tiltakozás a kor vallástalanságra hajló szelleme ellen. Egyházi ügyeink iránti érdekelttségük biztosíték arra, hogy ha a cél, a melyre igyekszünk, egyszerre el nem is érhetjük, de ahhoz lépésről-lépésre közelebb jutunk.

Adja a mindenható Isten, hogy e tekintetben jelen főtanácsai gyűlésünk is egy szép lappal gazdagítsa egyháztörténelmünk évkönyveit. A tanácskozás alá kerülendő tárgyak elősorolásával nem fárasztom becses figyelmüket, mert azokat a részint kiküldött, részint nem sokára felolvasandó tárgysorozatból mindnyájan ismerik, vagy megismerik. A lefolyt év eseményeivel sem foglalkozom, mert azoktól évi jelentéseink, valamint vizsgálat alá bocsátandó jegyzőkönyveink bőven és részletesen fognak szólni. Hanem megjelenésük felett ismételten főpásztori örömet nyilvánítva s a tanácskozásokhoz kitartást, bölcseséget s mindenekfelett atyafiságos szeretetet óhajtván és kérve, jelen egyh. főtanácsai gyűlésünket ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

AZ EGYHÁZI KÉPV. TANÁCS JELENTÉSEI.

I. Püspöki jelentés.

Méltóságos és főt. egyh. Főtanács!

Isten kegyelméből tizedik évi jelentésemet van szerencsém a következőkben megtenni:

1. Belső emberek változása. A múlt évi főtanács óta csak egy lelkészt rendeltem ki Raffaj Zsigmond lelkészjelölt személyében verespataki ekklézsiánkba.

Ürességben vannak halálozás következtében a s. kőrispataki, szőkefalvi, lemondás következtében a recsenyédi lelkészi állomások. A s.-kőrispataki és recsenyédi ekklézsiákban a választás már el van rendelve; szőkefalvi ekklézsiánk választási jogáról lemondva, a Jelekési állomás bejöttését a püspökségre bizta, de azon állomás szerfelett csekély jövedelme miatt, még eddig nem volt betölthető, s az említett ok miatt bizony nem tudom, hogyan tölthetem be.

Az iskola-mesteri állomások közül a szt.-benedeki és a h.-karcsonfalvi még most is betöltetlen. Ez utóbbiban különben az isk. mesteri teendőkről gondoskodva van nyug. lelkész Siménfalvi Sándor afiával; a szt.-benedeki szintén a csekély jövedelem miatt áll betöltetlen. Ürességbe jött halálozás folytán közelebbről a korondi isk. mesterség is.

Kapcsolatban ezekkel megemlítem, hogy ez évben Kiss Mihály árkosi lelkész és nyug. esperes afia 50 éves lelkészi jubileumát ülte meg, illetve az egyházkör azt megünnepelte. Bedő Lajos recsenyédi lelkész afia pedig szintén 50 éves lelkészi szolgálat után lemondván, nyugalomba vonult. Isten éltesse mindkettőjüket hosszasan és boldogan még számos éveken át.

2. Papi szigorlatot az 1885⁵/₆ isk. évben hárman tettek. Név szerint: Osváth Gábor, Péter János és Gálfalvi János. Előbbi kettő jó, utóbbi elégséges eredménnyel. E papi szigorlat az egyh. főtanács által 1884-ben hozott új szigorlati szabály értelmében tartatott a három éves tanfolyam bevégzése után egy évvel. S örömmel jelezhetem, hogy az új szabályzat nem maradt látható eredmény nélkül, szigorlóknak úgy írásbeli, mint szóbeli vizsgálataiknál.

3. Az anyakönyvi és népesedési kimutatások szerint egyházunkban az 1885-dik évben:

A) kereszteltetett	a) fiu	1193
	b) leány	1132
	<hr/>	
	Együtt:	2325 ujszülött.

178-al több, mint 1884-ben. Ezekből házasságon kívül született 252; a mi — fájdalom — ismét 10⁰/₁₀-ra emelkedett.

B) konfirmáltatott	a) fiu	386
	b) leány	425
	<hr/>	
	Együtt	811, kevesebb 89-

el, mint 1884-ben.

C) összeeskötetett	a) mentvénnel	236
	b) hirdetéssel	428
	<hr/>	
	Együtt:	664

több 113 párral, mint 1884-ben.

D) meghalt	a) férfinemből	822
	b) nőnemből	850

Együtt: 1672; több 301-el,

mint 1884-ben.

E) átállott hozzánk	257
tőlünk más vallásra	37

E szerint több jött hozzánk 220-szal, mint a mennyi tőlünk más vallásra tért.

F) a lélekszám 1885-ben tesz	56879
„ 1884 ben volt	56428

E szerint az évi gyarapodás: 451; a mi tekintettel arra, hogy a születettek 653-mal multák felül a meghaltakat, s átállások utján is 220 lélekkel szaporodott egyházunk, azt mutatja, hogy lelkészeink még mindig nem fordítanak kellő gondot a lélekszám összeírásánál; mert az utóbbi adatok szerint az évi gyarapodás 873-at tenne.

4. Az iskolai népesedést illetőleg az adatok a maga rendjén az egyh. főtanács elcibe fognak terjesztetni; miután azonban e tekintetben az 1885-ik évi állapotokról egy egészen új statistikai ki-mutatást készítettem, nem mulaszthatom el annak sok tekintetben érdekes adatait megismertetni.

a) 1885. végén tisztán felekezeti népiskolánk csak 48 volt s s ezekben tanult

unitárius fiu	965
„ leány	883
Együtt:	1848
más vallásn fiu	165
„ „ leány	142
Együtt:	307

felekezeti iskoláinkban tanult összesen 2155.

b) 47 községi és 20 állami népiskolában tanult

unitárius fiu	1702
„ leány	1535

Együtt: 3240, tényleg tehát

iskolába járt 5088, a mi mintegy 30%-át teszi a 6325-re számított unitárius tanköteleseknek.

c) Ismétlő iskola köteles volt 2125. Ezekből ismétlő iskolába járt 1010.

d) Iskola mestereink közül 39 tart felekezeti iskolát; 18 a községi, 2 az állami iskoláknál van rendes, 8 segédtanítónak alkalmazva; 22 pedig tisztán csak énekvezér s legfennebb még vallás-tanító. Papjaink közül 13 egyszersmind tanító is.

5. A püspöki vizsgálat alatt álló eklezsiák közül a f. évben vizsgálatot tartottam abrudbányai, verespataki és toroczkoí eklézsiánkban. A nevezett eklezsiák valláserkölesi és anyagi állapotáról

az E. K. Tanácshoz beterjesztett j. könyvek kimerítő tájékoztatást nyújtanak. Örömmel jegyzem fel itt is, hogy valláserkölesi tekintetben sehol sem észleltem komolyabb aggodalomra méltó okot.

Az unitárius hitnek és buzgóságnak számos jeleivel találkoztam mindenütt. Abrudbányai és toroczkói ekkleziáink anyagilag is gyarapodó állapotban vannak. Főleg toroczkói ekkleziánkban egyes jóltevők által részint korábban, részint újabban tett alapítványok négy év alatt mintegy 1500 frttal növelték az ekkleziára törzsvagyományát. De verespataki ekkleziánk anyagi állapotára nézve — sajnos — nem nyilatkozhatom ily kedvezően, sőt ki kell jelentenem, hogy ezen ekkleziánk tisztán önjerején alig lesz fenntartható s azért, valamint eddig tettük, úgy ezután sem mulaszthatjuk el a lehetőleg gyámolítani.

6. Angol unitárius testvéreink budapesti egyházközségünk számára az évi segílyt ez évre is megküldeni szivesek voltak. Amerikai testvéreink a társulat titkárától a napokban vett értesítés szerint szeptember hóban szintén megfogják küldeni. Azon sok szép és nemes áldozat, a melyeket említett hitrokonaink irántunk már évtizedek óta tanusítanak s folyton gyakorolnak, nemcsak a legmélyebb hálára kötelezhetnek mindnyájunkat, hanem erkölcsileg köteleznek arra is, hogy azokat a lehetőleg viszonzzuk is. E gondolat vezetett arra, hogy a brit. és külföldi unitárius társulat is a vasárnapi iskola-társulat által együttesen Londonban épített, „Essex Hall” egy központi hivatali helyiség költségeinek valamivel mi is hozzájáruljunk. S miután az E. K. Tanács ez iránt tett indítványomat egész készséggel a magáévá tette, a napokban egy felhívást bocsátottam ki az irt célra leendő adakozásra. — E felhívást bátor vagyok itt is egyh. tanácsos afiainak becses figyelmébe ajánlani.

7. A báró Baldácsy Antal-féle prof. alapítvány ügye, melynek f. évi apr. 11-én tartott közgyűlésében Hajós János egyh. tanácsos afiával, mint vallásközönségünk meghatalmazottai a szokott módon részt vettünk, jelen egyh. Főtanácsunknak egyik fontos s bizonyára legkedvesebb tárgya lesz. Nem tehetem azonban, hogy e nagybecsű alapítványról e helyen is meg ne emlékezzem. Éppen 10 éve a napokban, hogy az alapítvány-levelet mltsgs Dániel Gábor főgondnok ural egyháznak nevében aláírtuk. Ez volt mondhatni mindkettőnknek elnöki állásunkban első hivatalos ténykedésünk. Szép reményeket kötöttünk hozzá már akkor, de hogy 10 év múlva gyümölcseink élvezetében is hozzá jutunk, akkor még alig hihettük. Annál nagyobb köszönettel tartozunk az alapítványt kezelő bizottságnak, hogy bölcs számításai s kitartó munkássága által az alapítványt aránylag rövid idő alatt oly helyzetbe hozta, hogy ma már annak jövedelmei felhasználása felett tanácskozhatnak, az összes alapítványozott prof. egyházak s ezek között a mi egyházunk is. A nemes alapítványozó neve pedig legyen hálás kegyelettel megőrizve általunk és útódaink által nemzedékről-nemzedékre!

8. Mint rendesen, sőt még súlyosabban ez évben is meg kellett adnunk a halálnak is az adót. Szolgálatban levő lelkészeink közül

Török Sándor s.-kőröspataki és Gábor Mihály szőkefalvi lelkész fiait veszítettük el. Amaz a férfikornak szinte csak kezdetén, ez életének előhaladott korában ugyan, de még mindig buzgó hivatalviselés-közben hunytak el. — Ugyancsak az egyházi szolgálatból ragadá ki a halál Bomhér Mózes korondi isk. mester afiát is.

Nyugalomban levő belső embereink közül Árkosi Mózes bűződi és Vitális Mihály martonosi lelkész afiai az ideiglenes nyugalmaztatást más, örök nyugalommal cserélték fel.

Felsőfejéri egyházkörünknek mindkét felügyelő gondnokát : Maurer Istvánt és id. Barabás Sándort elveszítettük. Az elsőnek tragikus vége — nejével együtt kivégezték magukat Bécsben — annyival megrendítőbb, mert benne egy ős unitárius családi név is már-már kipusztulóban van.

Az utóbbiban nemcsak egyik legbúzógobb felügyelő gondnokunknak, hanem egyházi főtanácsunk egyik ritka pontosságú tagjának is elvesztését méltán fáljalhatjuk. Sajnos, hogy végakarátát is, melyről szóval többünknek nyilatkozott, nem érvényesíthet. Őszinte részvéttel kell e gyászrovatban följegyezni Nemes József, Szathmári Gyula és Fekete Ferencz egyh. tanácsos afiai neveit, kik közül az elsőben a kolozsvári ekkla egyik legrégebbi tagját, utóbbiban pedig a tordai ekklészia s ez által vallásközönségünk is mondhatni egy világi papját veszítette el. Nem hagyhatom megemlítés nélkül Indiában, calcutai missionarius lelkésznek és tiszteletbeli egyházi tanácsosunknak, Dall Károlynak halálát, ki kétszer tisztelt meg minket is látogatásával, s amerikai hitrokoinkkal való testvéries viszonyunkat nagyban előmozdította.

Végül csak a napokban temettük el a fegfájóbb részvétellel Váradi Károly egyh. tanácsos afiát, több évig tordai iskolánknak, majd a Kolozsvár városa polgári iskolájának szintén huzamos ideig volt ig. tanárát, legutóbb kolozsmegyei kir. tanfelügyelőjét, ki mindezen állásokat nemcsak betöltötte, hanem azoknak méltó díszre volt, tiszteletet szerevve magának egyaránt polgári, hazafiui, és egyházi kötelességei híu teljesítése által.

Legyen mindnyájoknak neve kegyelettel adva át az emlékezetnek. S a béke angyala álljon őrt sirjok felett!

Egyebekről az E. K. Tanács évi jelentéséből nyerend további értesülést a mlsgs és főt. egyh. Főtanács.

Kolozsvártt, 1886. aug. 28.

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

II. Közigazgatási, tanügyi és pénzügyi jelentés.

Méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács.

Kiváló örömeire szolgál E. K. Tanácsunknak, hogy évi jelentését most is annak nyilvánításával kezdheti, miszerint vallásközönségünk kebelében egy év folytában nem fordultak elé oly jelenségek és esetek, melyek aggodalomra és kivételes intézkedésekre alkalmat

adtak volna. Megnyugvására szolgál E. K. Tanácsunknak, hogy évi jelentésében ez alkalommal több örvendetes jelenséget tüntethet fel.

A Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács legutóbbi gyűlése után kevéssel abban a szerencsében és örömben részesültünk, hogy kedves emlékü alapító: Richmond Annának leánya Károlina és egy unokája meglátogattak: E. K. Tanácsunk kötelességének tartotta kedves látogatóinkat vallásközönségünk vendégeiül fogadni, s úgy intézkedni, hogy közöttünk való lételök kellemes és tanulságos legyen. Richmond Károlina kisasszonynak amerikai afiai egyik közlönyében megjelent közleményéből megnyugvással értesültünk arról, hogy vallásközönségünk vendégei kedves emlékekkel távoztak körünkől, s azon remény táplál bennünket, hogy a tisztelt kisasszony közleményei hatással voltak amerikai hitbéli afiaínál az ügyünk iránt való érdekeltség élnékitésére.

Hagyományos jóindulatukat kedves vendégeink azon szép tettel tanusították, hogy 100 forintot adtak szegény tanulók segedelemzésére, mely összeget nemes inteniójuk szerint használtunk fel.

Szeretve tisztelt főgondnokunk, id. Dániel Gábor ur főispáni tisztének 25 évét ez évben töltvén be, E. K. Tanácsunk 82—1886. szám alatt ez örvendetes alkalomból kifejezte a maga örömét és üdvözlétét s azon őszinte forró kívánságát, hogy az Isten ő méltóságát hazánk és vallásközönségünk javára, diszére sokáig éltesse.

Hasonlóan kifejeztük üdvözlétünket nyugalmazott esperes Kis Mihály, valamint recsenyédi pap Bedő Lajos afia irányukba ötven éves paposkodások betöltése alkalmával.

Teremi ekklesiánk roskadozó temploma és épületei kiigazítása ügyében a főtisztelendő püspök ur által egyes hiveinkhez jelesen egyházi Tanácsos afiaihoz intézett felhívás nem hangzott el a pusztában A. Főtisztelendő ur 148—1885-ki szám alá beadott számadásos jelentéséből örömmel értesült E. K. Tanácsunk arról, hogy a begyűlt adományokból nem csak a szükséges építkezéseket tudta a Főtisztelendő Püspök ur fedezni, hanem még 82 frt megmaradott, melyet teremi ekklesiánk javára jelesen épületei jókarban tartására közpénztárilag kezelve tőkésítettünk. E. K. Tanácsunk méltányló elismerését fejezte ki a Főtisztelendő Püspök ur irányában ez ügy kezdeményezésében és végrehajtásában tanusított bölcsességgel párosult buzgalmaért.

Tűzvész által meglátogatott szentmiklósi ekklesiánk és papunk segedelemzésére keblileg való adományok gyűjtését rendeltük el, a Főtisztelendő Püspök urnak ez ügyben beadott számadásos kimutatása nyomán örömmel jelenthetjük, hogy ez uton irt ekklesiánk papi laka újból építésében, pap afia inségében jelentékeny segedelemben részesült.

Mindkét kezdeményezés kétségtelen bizonyítéka annak, hogy hitbéli afiában él az önerőn való segítés hite és a vallásos buzgalom, csak a hurt kell megpendíteni, melynek hangjára tettekben nyilatkozzék.

Néhai kedves emlékü Szentiványi György hagyományilag éven-

ként 15 kalongya képét rendelt a nyárad-szent-lászlói belső emberek számára.

Mivel azonban éppen a hagyománylevél nem eléggé szabatos voltánál fogva a szent-lászlói eklésiától elvált és anyaeklésiává lett Gálfalvi eklészia belső emberei is részt követeltek e hagyományból, s mert a hagyományozott kepe rendes bevétele is egyre nagyobb nehézségekkel kezdett járni, E. K. Tanácsunk ez ügyet a kegyes hagyományozó utódával, Tolnai Gábor urral 20—1886. számú végzésével úgy intézte el, hogy a jelzett kepe megváltásául Tolnai Gábor ur 300 forintot fizetett oly módon, hogy száz-száz forint évi kamata járjon szent-lászlói meg gálfalvi pap afiainak, ötven-ötven frt kamata pedig azon eklésiáink mestereinek.

A befizetett 300 frt Szentiványi György alapítványa czimén közpénztárunkban kezeltetik.

A B. Baldácsy Antal-féle protestans alapítvány ügyében a tulajdonos superintendenciák meghatalmazottainak ez évben tartott közgyűlésén meghatalmazottaink jelen voltak. A tárgysorozat rendén ez ügyben két irányban fog a mltsgs és Főtisztelendő E. Főtanács intézkedni. Kiváló megnyugvásunkra szolgál, mi szerint beválthatjuk azon ígéretünket, hogy ez alapítvány élvezése már a folyó évben megkezdődik. De dicsőítsük a mindenható Istent ez ingyen jóvoltáért, hogy a kegyes alapítót megáldotta szabad gondolkozással; az alapítvány böcsőjét ringató kedves emlékü Superintendens néhai Török Pál urat felekezeti elfogultságok felibe emelkedett szabad szellemmel, unitárius vallásunk iránt mindig tanusított türelemmel és valódi keresztényi jóindulattal.

E. K. Tanácsunk azt óhajtja, hogy ez alapítvány, mely kizárólag eklésiánk, különösen pedig papságunk emelésére szolgál, czéljának és hivatásának megfelelő bölcsességgel tudjuk felhasználni.

Angolhoni afiaival való érintkezésünk ez évben is szívélyes volt. Már legutóbbi jelentésünkben jeleztük, miszerint az a szellemi hasznokban termékeny viszony, hogy Londonban egy papnövendékünk bővebb kiképeztetésben részesüljön, újból füződik. A kapott értesítésekől biztosítottván a felől, hogy küldendő ifiunk számára eddig adott 100 fontból 50 fontot a Britt és külföldi unitárius társulat, 50 fontot pedig a Manchester New Colleget fenntartó egyesület ezután is megadja.

Az E. Főtanács vonatkozó szabályzatában előirt intézkedéseket megtettük, s 250—1885-ki szám alatt az irt intézetbe való menetelre kijelöltük Csifó Salamont, 3 éves papnövendéket, a ki a papnöveldei 3 éves tanfolyamot bevégezte, de még nem tett papi szigorlatot.

Használjuk fel a kedvező alkalmat, hogy ez ügy egyik tevékeny munkása, főt. püspök ur irányába szives köszönetünket élőszóval kifejezzük.

Angliai afiainak f. évi május végével tartott évi közgyűléséhez 113—1886-ki szám alatt intézett üdvözlő iratunkat a közgyűlés jegy-

zökönyve szerint irt afiai szivesen vették s e jegyzőkönyv s püspök-ségünkhöz intézett értesítésből és felhívásból arról értesülvén E. K. Tanácsunk, hogy a brit és külföldi unitárius társulat által közelebbről épített társulati házat és helyiséget a mi pénzünk szerint 80 ezer forintnál több adósság terheli, melyet éppen most közadakozás útján iparkodnak törleszteni 113—1886 ki szám alatt felkérte a Fő tisztelendő Püspök urat, hogy egyes hiveinket szólítsa fel e czéla való adakozásra. Vajha mi kikre elődeink e szerény hajlékot készen hagyták, bár csekély részben viszonzhatnók azokat a nagyszerű szives áldozatokat, melyeket ez afiai többév óta érettünk és ügyünkért folytonosan tettek és tesznek.

Amerikai afiait is üdvözöltük f. évi május végével tartott közgyűlésükön, üdvözetünket szivesen fogadták. E közgyűlés jegyzőkönyvét azonban még nem kaptuk meg, s éppen ezért a Channing tanári állomásra gyűjtött alap mikénti állásáról nem tehetünk jelentést.

Azon meggyőződésben levén E. K. Tanácsunk, hogy egyes ekkléziáink szellemi vallásos életének, valamint a világiakban való munkálkodásuknak hív tükre, legalább annak kellene lenni, az esperesi vizsgálatokról szerkesztett jegyzőkönyvek, azok tárgyalására kiváló gondot fordított. A felterjesztett jegyzőkönyvek nyomán megnyugvással jelenthetjük, miszerint a vallásos erkölcsi élet ekkléziáinkban nem hanyatlott, sőt emelkedett; ennek egyik bizonyítékául vesszük azt, hogy az ugynevezett vadházasságok apadóban vannak.

Tagadhatatlan, hogy a vallásos buzgóságnak, az egyházhoz való ragaszkodásnak ajándékozásokban, adományokban sokkal kevesebb jelét adták hiveink, mint a megelőző években.

Vagyonaik kezelésében ekkléziáink nem lankadtak. A püspöki vizsgálat alatt álló 5 ekkléziánk, valamint Kolozs-Doboka körben levő 3 ekkléziánk kivételével, melyek itt nincsenek számitásba véve, az Udvarhely, Küküllő, Maros, Háromszék, Torda-Aranyos, Keresztur és Felsőfejér körben levő összes ekkléziáink 108974 frt bevétel és 91589 frt kiadás mellett, együtt 185990 frt tőkével, 7719 frt megtakarítást eszközöltek.

Hátrányos jelenség azonban e tekintetben először az, hogy az 1885. évi meggazdálkodás 845 frttal kevesebb, mint az 1884. évi; másfelől az, hogy míg korábbi években ekkléziáink évi bevételeikkel évi szükségleteiket mondhatni általán fedezték; az utolsó évben 19 ekkléziánk együtt 338 frt 40 kr túlköltekezést tett, a mely túlköltekezésből jelentékeny rész esik különben is általán csekély tőkével rendelkező küküllő körü ekkléziáinkban az ez évben eszközölt tetemesebb építkezések okán.

A jelentékeny hivatásu magtári ügy a mult évben a gyepesi, ny.-szentmártoni és filiáiban való új magtárak állításával fejlődött. Sajnos, hogy ez ügy még nem talált hivatásához mért felkarolást. A gabonamagtárak állománya az 1885. évben 1102 vékával, a magtári pénz 3878 frt 66 krral gyarapodott.

A hét kör vagyoni állása:

folyó pénzben	185990	frt.
magtári pénzben	7403	frt.
magtári gabonában	22906	véka.

Ez állapot kétségkívül örvendetes jelenség volna, ha nem lenne egyfelől az a szomorú háttere, hogy a Torda-Aranyos-Maros körben és bölöni ekklesiánkban nagyobb, más köreinkben még csak csekélyebb mértékben takarékpénztárilag kezelt tőkék kivételével, mint egyenes adósság, egyes hiveinket terheli, másfelől az, hogy a tőkéknek egy részéről s különösen a feltüntetett 7719 frt megtakarításról elmondhatni, hogy nagyobbára csak papíron állanak. E. K. Tanácsunk megrendelte esperes afitainak, hogy a vizsgálatok alkalmával a számadás szerint mutatkozó pénztári készletet is vegyék számba, s a folyó költségekre nem szükséges összegeket tehessék takarékpénztárba.

Ekklesiáink pénzvagyona kezelésének kérdésére nézve a tárgysorozat szerint véleményes ajánlata áll a méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács asztalán; az ajánlat elfogadását hathatósan kérjük.

Az ekklesiák földbirtokaikat kevés részben haszonbérileg, nagyobbára házi kezeléssel értékesítik; a jeleztük 7 körben az ekklesiáknak együttesen földbirtokban 8053 frt 86 kr bevételük volt az 1885. évben.

A méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács által legutóbbi ülésében E. K. Tanácsunkra utalt ügyeket elintéztük. A képviseleti rendszer további fejlesztése iránt azonban most sem terjeszthetünk be végleges javaslatot. Minél részletesebben foglalkozott e kérdéssel a kiküldött bizottmány, annál élénkebben tüntek fel a nehézségek, melyek századokon fennállott gyakorlatunk megváltoztatásának kérdésével felmerülnek, s meggyőződöttünk egyszersmind arról is, miszerint e kérdés csak Canonaink codificatiójával, illetve egyházi törvénykönyvünk megírásával kapcsolatosan megoldható. Ily két nagy kérdésnek megoldását és elintézését ez idő szerint teljes lehetetlennek tartjuk.

Legutóbb tartott E. Főtanácsi ülésen kijelentettük volt, miszerint egyházi törvényszékeinknek illetékessége ellen némely egyházi és polgári törvényszékek által kifogás tételvén, felirtunk a Nagyméltóságú vallás és közoktatási kormányhoz; e feliratunkra még maig sem kaptunk választ. Megnyugtatósul szolgál azonban, hogy a gyakorlat valamint ezt, ugy a vegyesházasságok válóperek nehézségeit tisztázta.

Némely köri közgyűlések, jelesen a marosköri közgyűlés által a jelen egyházi Főtanácshoz utalt több oly tárgyat, melyek bővebb tanulmányozást és tájékozást igényelnek; e czélból részint olyakat, a melyek közigazgatási uton intézendők el, visszatartottunk.

Tanintézetainkről szóló jelentéseink a méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács tárgysorozatán állván, azok tüzetesen fognak elő.

terjesztetni. Felsőbb iskolánkkal az országos közoktatási törvény terén állunk az oktatás terjedelmét és sikerét illetőleg, a jövő tanévben azonban kormányi intézkedés nyomán intézkedtünk a gymnasiumban az egészségtan tanításáról, melyet pár év óta dr. Bartók István afa a theologiai tanfolyamban hetenként két órán, tanügyünk iránt ismeretes meleg érdeklődéséből és részvételéből minden díj nélkül tanított.

Az érettségi vizsgára a kormány képviselőjéül a legutóbbi alkalommal is főgondnok nagyságos dr. Berde Áron urat küldötte ki miniszter ő nagyméltósága. A növendékek átlag jó eredményvel állották ki, csak két növendéknek kell egy-egy tantárgyból javító vizsgát tenni.

Méltóztatott vallás- és közoktatási miniszter ur ő nagyméltósága 15180—1886. számú leiratával kereszturi gymnasiumunkat a középiskolákról szóló törvény 55. §-a értelmében törvényesen meginteni azon az okon, mert a helyiségek a tanításra és bennlakási czélokra nem elégségesek; miért nincs mellette kellő számú tanerő. E. K. Tanácsunk 76—1886. t. ü. szám alatt egy felterjesztést intézett miniszter ur ő nagyméltóságához s azon iskolánk épülete tervének csatlása mellett kimutatta, hogy az épület a tanulóknak még nagyobb létszáma mellett is bőségesen elégséges mindkét czélra, felfejtettük azon iskolánknak közmívelődési, nemzeti közhasznu hivatását, felfejtettük, hogy az nem ugynevezett csonka gymnasium, hanem szerves része kolozsvári főiskolánknak, kimutatta, hogy a tanerő hiányán papjelöltek alkalmazásával segítünk, s kértük ő nagyméltóságát, hogy jelen megintése visszavonásával a további megintést szüntesse meg, vagy ha fentartja, méltóztassék az iránt oly korán intézkedni, hogy az ügyet jelen egyházi Főtanácsunk eleibe terjeszthessük. E feliratunkra még nem kaptunk határozatot.

A tisztaság és egészségügyi viszonyok tekintetéből s azért, hogy a tanulók ládái a különben is szűk lakhelyiségekben ne foglaljanak helyet, kolozsvári iskolánkban 90 nagy és 40 karikás ágyat készítettünk vasból, a költséget közpénztárunk hordozván. Az ágyak használatát úgy állítottuk meg, hogy a befektetett tőke 6% kamata folyon be a közpénztárba, s a befektetett tőke 10 év alatt törlesztessék; és éppen ezért marosköri közgyűlésünknek azon kívánságát, hogy a használati díjnak csak felét fizessék az unitárius vallásu növendékek, nem vehettük tekintetbe, mert közpénztárunk e tehert nem bírta meg.

Népiskoláinkról szóló jelentésekből bizonyosan kellemetlenül fog értesülni a méltóságos E. Főtanács arról, hogy nagyon sok tanköteles gyermek nem jár iskolába, annyira, hogy e tekintetben az országban megállított középhányadost alig érjük el; a mi igen hátrányosan tünteti fel kulturalis viszonyainkat.

A pénzügyek intézésében a megállított költségvetés keretében mozgott E. K. Tanácsunk; mivel azonban kolozsvári iskolánk épületében az építéskor alkalmazott fakölcsök elkorhadtak s ez okon az

épületnek éppen főhomlokfala megkezdett hajolni; vaskulcsokat kellett huzatnunk, mert a földszinti szobákban a bomlaldozni kezdett vakolatokat is le kellett veretnünk, kénytelen voltunk az e czímen előírt összegben túl költekezni; sőt mivel ezek jövőben is elé állanak, költségvetésünkbe e czélra nagyobb összeget kellett felvennünk, ezért költségvetésünk fedezeti rovatában hiány mutatkozik, mind a mellett, hogy az Augustinovics-féle jószágokat kezelő bizottmány 10500 forintot adott be közpénztárunkba.

Vallásközönségünk ladamosi jószágát az eddigi 2500 frt évi haszonbér helyett 3000 forintért adtuk ki; mivel a mutatkozó többlet az administratio pénztárába foly, az ez idő szerint költségvetésünk-nél tekintetbe nem vehető.

Lukácsfalvi jószágunkat évi 5000 forint haszonbér mellett adtuk ki; itt 600 frt évi többlet mutatkozik, melyet azonban az általán megrongyollott épületek jó karba hozása és új építkezés még néhány évig igénybe vesz.

Nyugdíjintézetünk állásáról tüzetes jelentésünk fekszik az Egyh. Főtanács asztalán. E jelentésből bizonynyal megayugvással fog értesülni a mltsgs E. Főtanács, hogy ez intézet életképes és szükséges voltánál fogva szépen gyarapszik. A teljes biztos számítás mellett lelki örömmel tettük azt az ajánlatot, hogy a jelenleg érvényben levő 100 frt nyugdíj-egység jövőre 50% emeltessék; ugy, hogy az 1887. évvel kezdődőleg egy teljes nyugdíj élvező belső ember évenként 150 frtot, egy teljes nyugdíj élvező özvegy 60 forintot kapjon; az árvák, özvegyek és más nyugdíjazattaknak is évi járuléka az 50% arányába növekedjék; biztosittatván a fel nem használt évi bevételekkel az intézet alapjának további jelentékeny fejlődése.

Sajnálattal constatálja azonban a pénztárnoki kimutatás ez alkalommal is a jelentékeny hátrálékokat. Az ekklesiáknál feltüntetett 707 frt hátrálék a mult évi hátráléknál sokkal csekélyebb, mert ebből is nagy rész az 1885. évi hátrálék; e tekintetben e hátrálék nem kelthet aggályt. De aggodalmas az, hogy belső ember afianál a hátrálék permanens; a kimutatás lezártakor 1251 frt volt; e jelenség sajnos egyfelől azon tudatért, hogy belső embereinket ily nagy összeg megfizetése terheli; de sajnos azért, mert az intézet kormányzását nehezé, sőt kellemetlenné teszi. Kellemetlen volt E. K. Tanácsunkra nézve, hogy nyugdíjintézeti tartozásért belső ember afia ellen végrehajtást is kellett elrendelni, s valóságos sajnálattal, mondhatni fájdalommal, utasítottuk el felvételért való folyamodásával egy közelebbről elhalt öreg mesterünk öreg özvegyét, azon az okon, mert néhai férje életében nem lépett be s a nyugdíjintézeti pénztárba tartozó illetekeit nem fizette be.

Halálozás által a nyugdíj élvezni megszűnt Koronka Antal, meg Vitális Mihály afia, s férjhezmenetel után Szentmártoni Kálmáné.

KOVÁCSI ANTAL,
közgazg. jegyző.

III. Főpapszék évi jelentése.

Főpapszékünk a múlt 1885. évi Főtanács idejétől összesen 18 ülést tartott, és pedig 1885-ben 11 ülést, 1886-ik évben pedig 17 ülést, melyekben 74 ítélet és 49 végzést hozott és pedig 1885-ben 27 ítéletet és 24 végzést.

1886-ban 47 ítéletet, 23 végzést 72. pont alatt. Az 1886. évi 22. és 23. pont alatti végzések Maros-kör által beadott felterjesztésekre tétetvén, azok Főtanácsi elhatározás alá felterjesztettek.

NAGY LAJOS,
egyh. főjegyző.

IV. Elintézett ügyek.

1. Bedő Lajos recsenyédi lelkész 50 évi hiv és nagy bűzgósággal teljesített szolgálat után méltánylat kifejezése mellett nyugalomba bocsáttatott.

2. Rafaj Károly afiának felügyelő gondnoki állásáról való ismételt lemondását, bár sajnálattal, elfogadta a Főtanács.

3. Darkó Sándor udvarhelykői esperes hivatalában megerősítetvén, feleskettetett.

4. Gymnasiumaink állami segélyezése ügyében megnyugvással és örömmel vette tudomásul a Főtanács a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszternek július 9-ről ke't 20531. sz. leiratát, mely szerint kolozsvári főgymnasiumunk állami fontosságát elismerve, azt állami segélyben részeltetni hajlandónak nyilatkozott. De másfelől kedvetlenséggel és aggodalommal értesült a leirathból arról, hogy székelykereszturi 5 osztályos gymnasiumunkat nem tartja segedelemben részeltethetőnek — s ezért a nagymélt. vallás- és közokt. miniszterhez székelykereszturi gymnasiumunk fontosságának feltüntetésére felirat küldése határoztatott.

5. A belső emberek nyugdíj-egysége 1887. évre 150 frtban állítatott meg.

6. A báró Baldácsy Antal — alapítvány szabályzatának a tiszai ág. hitv. kerület kiegészítését kívánván az igazgatóság és ügyész időnkénti újra választására vonatkozó ponttal, a Főtanács elfogadta az Egyh. K. Tanácsnak azt a véleményét, hogy az igazgatóság koronkénti megújítása szükséges — 3 évről 3 évre felében oly módon, hogy a kilépett tagok újra megválaszthatók; az ügyész is minden 6 évben az igazgatóság által újra választandó, nem levén itt sem kizárva, az egyszer már megválasztott ügyésznek újból való megválaszthatása.

7. A kollegium melletti szállásnak az iskolához való csatolása ez évről pénzügyi tekintetből elhalasztatott.

8. Benczédi Gergely közpénztárnoknak 1885. évi számadásai a közpénztárban kezelt alapokról helyeseknek találtatván, a számadás további terhe alól elismerés kifejezése mellett felmentetett.

Varga Dénes tordai és Gombos Sámuel, székelykereszturi isk. pénztárnokok hasonlóan felmentettek.

9. Nyugdíj-intézeti pénztárnok Jánosi Gergely 1885. évi számadása helyesnek találtatott s részére is a feloldó levél kiadása meghatározatott.

A nyugdíjintézeti szabályok 7., 29. és 19. §-nak Szabó Mózes egyh. tanácsos által ajánlt módosítása elfogadtatott 43. sz. a. a következők szövegezésével:

7. §. első bekezdés: „A szolgálati évek állomásuk tényleges elfoglalása, illetve hivatalba való beigtatása napjától számíthatnak“.

29. §. első bekezdés: „E nyugdíj-intézetbe a tagok kinevezéskor hivatalból soroztatnak be. Ugy ezek, mint a nyugdíjat, s özvegyei s árvái segélyt kérők kötelesek beadni, illetve a kérelemhez csatolni:

1. Az új tagok 15 nap alatt a hivatalba beigtatást igazoló bizonyítványt és keresztlevelet“. (a többi marad.)

19. §. „Ha az özvegy nő férjhez megy, s ez által özvegyi segélypénzét elveszti, akkor ezen idő alatt a 18. §. b) szerint járó pénzt az árvák tovább is élvezik“.

10. Kimondatott 46. sz. a., hogy a békepróba bizonyítvány, esperesi pecsét, házassági hirdetésről szóló bizonyítvány és a hirdetés alóli mentvény s más hasonló természetű okmányok érvényessége a kiállítás idejétől számítandó hat hónapra terjed, azontúl érvényesége megszűnik“.

11. Meghatározatott, hogy az ekklesiák pénzeiből kölcsönt csak 100 frton kezdve és felül is biztos jelzálóra adhatnak — s a ki nem adható pénz helyzettségük el pénzügyintézeteknél, valamint a már künn levő s apránként bekerülő követelések is, ha azokat 100 frton felüli kölcsönökben ki nem adhatni.“ Az apró követelések 1887. év végeig behajtandók s az irt módon elhelyezendők.

12. A bölöni ekklesia rendetlen vagyoni ügyeinek tovább rendezése Dániel Gábor főgondnok. mint az e végre teljhatalommal kiküldött biztos kezeiben hagyatott.

13. A népiskolákra vonatkozólag a Főtanács az egyházköröknek kötelességükké tette, hogy ott, hol a nevelésügyi bizottságok még nem alakítottak meg, ott azok haladéktalanul alakítsanak meg még akkor, is, ha a községi vagy államilag segélyezett iskolák mellett csakis a vallásoktatás felett vihetnek felügyeletet.

Figyelmeztetéssel arra, hogy a 6—12 éves tankötelesek 6850 számából 4823 járt, 1535 pedig nem járt iskolába, felhívni határozatott minden egyházkör s ekklesia, hogy a tankötelesek iskolába járását szorgalmazzák és szorítsák.

14. Jövő 1887. évre zsinat-tartása határozatott, még pedig Küküllő körben, a zsinattartás költségeit Maros és Küküllő körüli ekklesiáink és belső embereink arányosan hordozván.

15. Az Albert Dénes lemondásával üresedésbe jött adminisztratori helyre megválasztott Benkő Mihály ügyvéd, magyarmacskási birtokos.

16. A Br. Baldácsi alapítvány ez évben folyóvá tétetvén, a Főtanács 25—1886. sz. a. a mi egyházunknak jutott részletre nézve az alapító levél alapján azt a szabályzatot állította meg, hogy 6%-a „Br. Baldácsi házi alap“ kezelési költség fedezése s az ekklák időközi segélyezhetése céljából tőkésítették. A fenmaradó összeg $\frac{1}{4}$ -de adassék a püspökségnek; $\frac{1}{4}$ ujonnan alapuló és szegény ekkláknak; $\frac{1}{4}$ gyengébben javadalmazott lelkészeknek és $\frac{1}{4}$ belső emberek özvegyeinek és árváinak.

17. A Dávid F. emlék-alap jövedelméből határozottatott: tőkésítésre = 225 frt 77 kr, irodalmi célra = 100 frt, ekklák és belső emberek, özvegyek és árvák segélyezésére = 400 frt.

18. Egyháztanácsosoknak megválasztottak:

Dr. Árkosy Gyula, Barabás Ábel, Dombi János, Gál János, Gál Miklós, Jékey Aladár, dr. Kozma Jenő, László Ferencz, Pálfy József, Sebesi Ferencz, Simon József, Szentiványi Gábor, Székely Dénes, Török Árpád, Ürmösi Gyula, Veress József.

DÁVID KIRÁLY ZSOLTÁRAIBÓL.

IV.

Dallam: „*Mint a szép hies patakra.*“

Halld meg Isten imádságom,
Mikor hozzád sohajtok;
Láttasd meg én igazságom,
Mert inségim oly nagyok.
Búbánatos szívemet
Oh Isten! vidámitsd meg.
Könyörülj rajtam jó Atyám:
Könyörgésem meghallgatván.

Emberek! kik hiuságba'
Ugy lenéztek engemet,
És hazugság rít sarába,
Vonjátok hirnevemet:
Nekem mit sem árhattok,
Mert én az Uré vagyok.
Ő választott, mint kedveltjét,
Hallja ajkam könyörgését.

Haragudjatok hát reám,
Oh, de ne vétkezzetek,
Szívetekből híven szólván,
Csendességben legyetek.
Igazságban járjatok,
És az Urban bizzatok
Ne kérdjétek gunyolódva:
„Lehet-e Isten javamra?!“

Él az Isten, és szent arcza
Sugarát meglátom én,
Örömmé lesz szívem harcza
A jó Isten kegyelmén.
Erdeitek nagysága,
Búzátok sokasága
Csekély ahhoz az örömhez,
Melyet akkor szívem érez.

Ellenimtől mitsem félek,
 Az Úr őrző pásztorom.
 Békén fekszem, békén alszom,
 Nem hagy ő el, jól tudom.
 Kőváram, erősségem,
 Te vagy Isten mindenem!
 Bátorságos lakozásom
 Te nálad van, óh királyom.

RÉDIGER GÉZA.

 ESTI IMA.

Én Istenem,
 Te légy velem
 Ez éjjelen.
 Oltalmad védjen,
 Hogy ne éjjen
 Veszedelem.

Vigyázz reám,
 Oh szent Atyám
 Ez éjszakán.
 Addj nyugodalmat,
 Eróm lankadt:
 Álmod kiván.

Óh jól tudom,
 A nyugalom
 Megujtóm:
 Fedezzen árnyad,
 Őrző szárnyad,
 Mig nyugosozom.

S láng fényivel
 Napod ha kel,
 És ünnepel
 A nagy mindenség:
 Imám Tiéd
 Érzésivel

RÉDIGER GÉZA.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1886. sept.

(Amiel F. H. „Saját Journaljának töredékei.“ (Fragments d'un Journal intime.)
A halottak: Nicolas M. — Jay L. lelkész.)

Szerkesztő ur!

Mint az év ez időszakában máskor is, most nem azokról a többé kevésbé nevezetes napi eseményekről tudósítok, melyek Páris szellemi életében elé szoktak fordulni. Az évnek éppen ez az időszaka az, a mikor a szellemi, s illetve a tudományos, egyetemi és irodalmi élet szünetelni látszik. A vacatio általános és semmi feltűnőbb nem jelenik meg a láthatáron. A lélek, mint a test, üdülést keres. Az idő igen kedvező arra, hogy magunkba visszavonulva, társalogjunk bizonyos emberekkel, kiket a napi dolgok miatt félre kellett tennünk, de a kik megérdemlik mégis, hogy megismerjük.

S ezek közül való volt Amiel H. F.

Éppen öt esztendeje, hogy meghalt Genfben, a hol 1821. sept. 27-én született. Már életében nem kis hatást idézett elé prózában és versben közölt munkáival.¹⁾ De mégis csak halála után nyerte meg tulajdonképpeni hírnevét, midőn néhány barátja az ő „Saját Journal“-jából az első kötetet közreadta. A második kötet, mely az első után néhány évvel később jelent meg, csak megerősítette a fölöle alkotott jó véleményt, s Amiel, mint a modern gondolkozás egyik mestere tűnt fel. S valóban e két kötetben oly gazdag képzelet, megfigyelő tehetség s a gondolatnak oly ereje nyilvánul, hogy olvasásuk nélkül nem is lehet arról pontos felfogást szerezni. És hozzá teszem, hogy nem is mindenki tudja ezt a két kötetet egészen végig olvasni. Mert erre nézve szükséges, hogy az ember szokva legyen a benső és szemlé-

¹⁾ Főbb munkái prózában: Histoire de l'Académie de Genève. 1 vol. in 8 vo. Rapport sur la liberté morale in 8-o. Etude sur le mouvement littéraire de la Suisse romande in 8-o. Conferencés sur J. J. Rousseau in 8-o etc. Versben: Grains de mil, 1 vol. in 12. Penseraso, in 12. La part du Rêve in 12. — Jour-à-Jour in 12. etc. —

lődő élethez s a szellemi élet problémáival való foglalkozáshoz és hogy felülemelkedjek minden anyagi és külső dolgon.

A genfi egyetemen tett komoly tanulmányai után Amiel meglátogatta Olasz-, Francia- és Németországot, mely utóbbiban több ideig maradt, főleg Heidelbergben és Berlinben tartózkodva. Scherer ur, ki a *Journal* intime-hez egy nagyon érdekes előszót küldött, úgy találja, hogy Németországon igen sokáig maradt, és hogy ez a hossz-as időzés befolyással volt stíljére, s gondolkozása módjára.

Anyi igaz, hogy irálya némely helyt idegenszerű, mit mindenetre németországi befolyásnak lehet tulajdonítani. Midőn Németországból visszatért, 28 éves volt, és teli tudománnyal, de a mint Scherer ur megjegyzi, „az ő tudománya terheit könnyen és kedvesen viselte.“ Genfben nevezték ki az aesthetika tanárának s néhány év múlva bölcsészeti tanárnak. Mint tanár, nem aratott fényes sikert és ismétlem, az ő „*Journal*“ ja nélkül sohasem terjedt volna hírneve távolabbra.

Amiel már ifjú korában szerette mindennap lejegyezni gondolatait, benyomásait s magáról és másokról, könyvekről és a napi dolgokról tett észrevételeit. S ezt a szokását megtartotta egész haláláig. Így halmozodtak fel a lapok 16 ezerre, melyekből barátai az említett két kötetet kivonatolták. E „*Journal*“ homlokára Amiel ezt írta: „Tégy testamentumot gondolkozásodról és szivedről.“ Tehát, a mint nem ok nélkül mondják, az egy lélek történelme, őszinte, élénk, vonzó és mélyen megindító történelme. Némely szigorú kritikus azt állítja, hogy Amiel Frigyes végre is nem volt egyéb skepticusnál és pessimistánál. Ez téves nézet. Gondolkozásában kétségtelenül van melancholicus s kritikai szelleme némelykor a skepticismus határait érinti, de mint emelkedik fel ismét egy hatalmas ugrással és mint száll föl a kötelesség és parancsoló erkölcsi törvény derült regioiba. Hogy az ő szellemének bizonyos fordulatairól számot adhassunk, nem szabad feledni, hogy Amiel nagyon gyenge egészségű ember volt és mindig magánosan élt s hogy Németországban reá a pantheismus nagy befolyást gyakorolt. Mikor az ember folytonosan csak magában él, a lélek végre is valamely különös irányba terelődik. Az ő szemlélődő és álmódzó természete is a valóságból kilépve különös irányba jutott. Az ember őt olvasva azt hinné, hogy Buddhának valamely tanítványát hallja, valamely hindu jóghit, a kinek minden füst és árnyék, illusio és pára, még saját élete is, a mint ezt ő maga is kifejezi „*Journal*“-jában. Ez az eszmény betegsége, mystikus álmódo-

zás, mely a mélységbe vonz. Halljuk csak őt magát beszélni: „Az örökkévaló dolgoknak lehellete-e az, mely téged Jób borzadályával tölt el? Mi az ember, ez a fű, melyet egy sugár elszáraszt? Mi a mi életünk ebben a végetlen mélységben? Valami saajtságos szent borzalmat érzek s nemcsak magamra, hanem fajomra s mindenre nézve, mi halandó. Érzem, mint Buddha. a nagy kerék, az egyetemes illusio kereke fordul, és ebben a néma bámulatban van valami aggodalom. Isis fellebbenti az ő fátyla szegélyét és a szemlélődés szédületében összerogyik, ki a nagy mysteriumot átpillantja. Lehelni sem merek, úgy tetszik, mintha csak egy fonalszálon függék a végzetek megmérhetlen mélysége felett. Ez-e a végetlennel való találkozás, a nagyszerű halál intuitiója? Láthatni, hogy az a nagy probléma, melyet gondolkozónk kísértett megoldani vagy felfedni, az az élet problemája. Azt forgatja minden oldalról, de vizsgálódásai végén is csak ott volt, a hol a kezdetén, mert a mire elejétől fogva bukkant, az a kikémlheletlen. Úgy, hogy „Journál“-ját olvasva, nem lehet az ő gondolkozása történelmét megírni, miután ő maga sem találta meg a kielégítő megoldását a maga elé tűzött problémának. Az ő gondolata egy néha nagyon szomorú dráma a valóságos élet és az életről való gondolkozás közt. Ez a gondolkozás néha csalódásba ejt, mely viszont az akaratot gyengíti meg s így az akarat nem talál elég okot arra, hogy magát ebbe vagy abba az irányba határozza el.

„Én olyan vagyok, mint a ki folyton újra születik, mondja aztán; nem oly szellem vagyok, ki összeházasítja magát hazával, hivatással, nemmel és fajjal; sőt biztos vagyok-e arról is, hogy ember vagyok, európai vagy tellurian. Nekem oly könnyűnek tetszik más valaminek lenni, hogy a választás egészen önkénytinek tűnik fel. Mihelyt az ember az abszolotot érintette, mindaz a mi másképp lehetne, mint a hogy van, közönyösnek tetszik neki. Mindezeket a hangyákat, melyek különös czélokot üznek, ti nevetitek. Vagy nézzétek az ő kunyhójukat a holdtól, s a földet a nap magaslatairól; vagy szemléljétek életüket egy a Brahma boldog napjaiban álmodozó hindú álláspontjáról; a végest a végetlenéből, — és mindezek a fontosnak tartott dolgoknak jelentéktelen volta a törekvést nevetségesnek, a szenvedélyt komicusnak és az előítéletet esztelenségnek mutatja.“ S ez a gondolat gyakran jelentkezik az ő „Jornál“-jában. Így például azt mondja: „Lebbeuni éreztem magam felett a mancenilla (aeqatori mérgefsa) árnyékát. Észrevettem a nagy mélységet, mely mindezeket az illusiokat, kik magukat lényeknek nevezik, könyörtelen el-

nyeli. Láttam, hogy ezek az élőlények nem egyebek, mint fantomok, melyek a halandók hamvából alkotott föld felett egy pillanatig repkednek s aztán mint bolygóttíz letűnnek gyorsan az örökkévalóság éjszakájába. Örömeink semmis volta, a lét üressége, nagyravágyásunk hiábavalósága elkedvetlenítnek.“

A gondolatnak a mélységre való eme folytonos odafüggesztése megsemmisíthette volna Amielnél az akaratot és elnyomhatta volna tevékenységét. S ő kikerülhetlenül abszolút közönyösségbe, a buddhista Nirvánába esett volna.

Szerencsére, saját vallomása szerint, benne több volt az emberből. A lelkiismeret ereje, szívének finom s mély érzelmei és vágyai s az erkölcsi élet szükséges volta mintegy ellensúlylul szolgáltak a tisztán értelmi élet túlbőségének. Az ő bölcselmi szemlélődése sohasem támadta meg az erkölcsi életet. Midőn szelleme subtilitásról subtilitásra haladva, csaknem a semmire jutott, szíve és lelkiismerete emelik fel szavukat és hallatják az erős meggyőződés és a mély és rendithetlen remény hangját. Halljuk csak: „Az, a mi minket az álmak birodalmából kihoz, az a fájdalom, az egyén fájdalma, a kötelesség érzete, vagy a mi mind a kettőt magában foglalja, a bűn miatti fájdalom; aztán meg a szeretet, szóval az erkölcsi rend. Az, a mi minket a Maya gyönyöreiből, az örökös illusioból kiragad, az a lelkiismeret. A lelkiismeret elüzi a szemlélődő közönyösség nyugodtságát. Az minket az emberi szenvedésnek s felelőségnek rettentő fogaskerekei közé taszit; az a kakas kiáltása, mely elüzi az éjszaka fantomait.“ Az ő Journalja legtöbb lapján kifejezést ad annak az eszmének, hogy a tiszta ész csupán magára, csakis agnosticizmusra vezet, de a gyakorlati ész a categoricus imperativusra és minden abból származtatható következtetésekre. Azért mondják, hogy az ő vallása Kant-féle kereszténység. Annyi bizonyos, hogy a mi bölcseszünk mélyen vallásos volt. De meg kell jegyeznünk, hogy vallása nem volt semmiféle formulába, sem symbolumba zárva, nem tartozott egy párthoz sem, sem pedig cotteriához, a mint tovább látni fogjuk.

De azért, hogy fogta fel ő a vallást a maga mélységeiben és hogy látta, hogy az az emberi lélek benső szükségeiben gyökerezik, és hogy becsülte annak értékét és jótékony befolyását! De hagyjuk inkább őt magát beszélni: „A vallás reám nézve: Istenben élni és meghalni, teljesen alá rendelni magát annak a szent akaratnak, mely a természet és a sors alapja. Sőt én hiszek az evangéliumban, t. i. hogy a bűnös a hit által Isten kegyelméből, az Atya szeretete által,

a ki megbocsát, megtér. Megszentelni a bűnös természetet, midőn az ember fokként aláveti magát benső angyalának, az Isten segítségével által, — ez alapján az egész keresztény paedagogia és vallásos erkölcs. Megszelidíteni, evangelizálni és angyalosítani a rossz ént, mialatt azt összhangba hozom a jó énnel — ime ez a mi feladatunk; a te feladatod. Az üdv: elhagyni elvben a rossz ént és a másikba, az isteni én-be menni át, bátran és bizalommal vállalva fel a munkát, mely szerint saját démonunkkal bánni tudjunk, és abból oly szervet alkossunk, mely kevésbé lázad fel a jó ellen; a bennünk levő Abelnek arra kell munkálni, hogy megmentse Kaint . . . A megszentelődés folytonos martyromság; de ez a martyromság dicsőség. Egy kissé tovább ugyanezt a gondolatot így fejezi ki: „Az a mi okozza, hogy mi vagyunk, éppen az a mi vétkességünknek is az oka. A vétek tehát a mi velőnkben van és éppen úgy foly bennünk, mint a vér ereinkben; az egész állományunkban el van elegyítve. Mi nem akarunk más mestert, csak a saját szeszélyünket, vagy mondhatjuk, hogy a mi rossz énkünk nem akar tudni Istenről, hogy a mi természetünk alapja lázongó, istentelen és ellent mond és ellenáll mindennek, mi fölötte uralkodni akar, következésképpen minden rendnek, szóval az kormányozhatlan és tagadólagos. Ez az alap az, melyet a kereszténység természeti embernek nevez. De a természeti embernek, mely bennünk van és a mely a mi első anyagunkat alkotja, fegyelmeztetnie, mivelődnie kell, hogy ember legyen. Az embernek türelmesen kell neveltetnie, hogy igaz legyen. És az igaznak meg a maga egyéni akaratja helyébe az Isten akaratját kell tennie arra nézve, hogy szent legyen.

És ez az új ember, ez az újra született, ez a szellemi égi ember az, a kiről éppen úgy beszélnek a Vedák, mint az Evangelium s a Magusok, mint a Neoplatonikusok.“

Még idézhetnék többet is, de úgy hiszem, a mit idéztem, elégséges arra, hogy Amiel vallásos gondolkozásáról fogalmat adjon. Azokból láthatni, hogy, a mint fennebb is mondtam, ő nem ragaszkodik valamely különös symbolumhoz, nem tartozik valamely párthoz. A dogmatica, a rendszerek, a formulák egészen közönyösen hagyják. Születésére protestans, meggyőződésére az orthodoxok és liberalisok közt foglal helyet, ámbár a kereszténységről való nézletmódjával az orthodoxiának volt ellenese és a liberalis felfogáshoz közeledett. Ő maga így ír erről a tárgyról: „Én elválasztom magamat a két párttól. Az én nézetem szerint a kereszténység mindenekelőtt vallásos, és a vallás nem módszer; az élet, egy magasabb, természetfeletti élet, eredetére mysticus, gyümölcsei által gyakorlati, Istennel való közösség, egy mély

és csendes lelkesedés, erő, mely hat, boldogság, mely kiárad; szóval a vallás a lélek állapota. A rendszerek veszekedéseinek megvan az értéke, de ez az érték másodrendű.“ És aztán így végzi: „Tökéletesség, mint czél, példa, mint segély, az isteni saját kitünősége által bizonyítva meg, — avagy nem ez-e az egész kereszténység foglalatja? Isten mindenkben minden, avagy nem ez-e annak összege?”

Az a mit Amiel kíván, mindenek előtt és mindenek felett megtisztult hit, mely szabad minden anyagi köteléktől. A csodák, a természetfeletti, mindez nemcsak fölöslegesnek tetszik neki, hanem ezzel a tiszta, mély, megtisztalt hittel ellenkezőnek, a mely hitre nézve ő azt szeretné, hogy abban minden valódi kereszténynek része lenne. Szóval reá nézve a vallás a bennünk levő isteni élet, függetlenül minden egyházi hitvallástól. Még egy idézet erre bizonyítékot szolgáltat. Ime Journaljában egy husvét napon ezeket írta: „Mit csinálnak ebben az órában annyi nemzetek, kiknek más prófétáik vannak. Mit csinálnak a zsidók, a mahomedánok, a bouddhisták? Azoknak más szertartásaik, más ünnepeik, hiedelmeik, kegyes napjaik vannak. De mindeniköknek van vallása, mindenik eszményesíti az életet és mindenik felül akarja az embert a jelen nyomuróságain és kicsinyességein és az önző léten emelni Mindeniknek van hite valamely dologban, mely fensőbb, mint ő maguk; mindenik imádkozik, magát megalázza és könyörög. Mindenik bizonytságot tesz a láthatatlan mellett. Ez az, miáltal minden népek testvériesülnek . . . Mindenik ismeri a szenvedést és vágyik a jó szerencse után. Mindenik ismeri a vétket és kéri a bűnbocsánatot. A kereszténység a maga eredeti egyszerűségére visszavive, a bűnös ember kibékítése Istennel az által a bizonyosság által, hogy Isten mindenek ellenére is szeret és hogy ő csak szeretetből fenyt.“

Ilyen hittel nem csoda, hogy ha A. az ő életének végén így kiált fel: „Nem hiszek többet és hiszek még!“ Nem hitt a gyermekes dolgokban, a vallás durva fogalmaiban; de hitt lelke egész erejével a láthatatlan Atyában, a kinek akaratjára bizza magát megalázódva s a kihez fordul lemondva és megnyugodva. Egy illetékes egyéniség így nyilatkozott róla: „Kevés ember volt oly szabadelvű, oly fölemelkedett a gondolat által, kevés oly engedelmes, anynyira hívó és keresztény a sziv által.“ Ez tökéletesen igaz.

Hogy teljes legyek és A-et egészen megismertessem, még szólanom kellene róla, mint a természet festőjéről és mint kritikusról, de hogy cikkem ne terjedjen a rendes mértéken túl, csak egy néhány szóval teszem. Benne ritka mértékben megvolt a természet

nagyszerűségének és szépségének érzete. Lelke fogékony volt mind-emez összhangja és lehellete iránt a természetnek, melyet ő szeretett, mint a végetlen kinyilatkoztatását. Az reá nézve az „alma mater“, mely őt Istennel állítja szembe és reá vallásos befolyást gyakorol. Ime egy néhány sor az ő „Journal“-jából, 1865. ápr. 21-diki kelettel: „Gyönyörű, szép reggel, mely friss vagy mint egy 16 éves szív, és mintegy menyasszony, virágokkal koszoruzott! Az ifjuság, ártatlanság és szeretet költészete önti el lelkemet. Mindez szemeimet gyönyörködteti és képzeletemhez beszél. Nász- és vallásos nap. A harangok szava, mely a távoli faluból cseng, csodálatosan összhangzik a természet himnussával. Imádkozatok, kiáltják, imádjátok és szeressétek az Istent, a jóltevő Atyát!“ Még sok szép hely van az ő „Journal“-jában, bámulatosan szép leírások a természetről, a melylyel ő közösségben élt.

Végre ő, mint kritikus, finom szellemnek és jóízűségnek adta bizonyítékait. Ítéletét gyakorolta a gondolat különböző képviselőin: theologusokon, bölcselőken, költőken, — németeken, francziákon, angolokon stb. És ő magát mindig illetékesnek bizonyította. Kiragadom Renan éme jellemző szavait, melyek a mily szépek, éppen oly igazak is egyszersmind: „Egy szabadelvű gondolkozó, a kinek képzelme a vallásos érzés epikureizmussával egyezik“. És hányan vannak a mi kortársaink között, kik valódi öröm mindazoknak, a kik tudják a szellem gyönyöreit élvezni.

Julius 28-án Nicolas Mihály a montauban-i prot. theol. facultas tanára meghalt hosszas szenvedés után, 77 éves korában. Ő a francia protestantizmusnak egyik büszkesége volt. Halála ha nem is nagy betölthetlen űrt maga után, de sokáig érezhető lesz. Mint ember, mint tudós és tanár, Nicolas mindig az ő választottságáról tett bizonyosságot. De az ő nagy és valódi érdeme szerint őt csak azok becsülhetik, kik vele bensőbb ismeretségben éltek. S én szerencsés vagyok azok közé tartozni. Tanárom volt és 30 évig barátom. Hadd adjam meg hát neki a tisztelet adóját egy külföldi Szemlében is, miután már a francia lapokban megadtam. Nicolas ámbár kissé hideg volt és kevésbé megnyerő, de jó szív lakozott benne. A ref. egyház lelkészei közül sokan emlékezhetnek arra, hogy mily szívéllyességgel fogadta és vezette őket tanuló korokban. Ők, csupán ők tehetnek bizonyosságot arról, hogy hogy segítette őket legyőzni ama kellemetlenségeket, — hogy többet ne mondjak — melyeket

nekik az ő szabadelvű eszméik egy egészen orthodox tanári körben okoztak.

Ma, midőn ő már nincs többé, lehet beszélni arról a szolgálatról, melyet a tanulóknak szives tanácsai által nyújtott. Mig élt, nem szerette, hogy róla beszéljenek. Éppen oly szerény volt, a mily jó és a mily tudós. Azok közül való volt, a kik nem szeretik, hogy az ő balkezük tudja, hogy mit cselekszik a jobb kezük. Azt mondják, hogy az ily emberek mind ritkábbak lesznek a mi száz esztendőnkben, melyben sokan épp azzal dicsekesznek, a mit nem is tettek.

Nicolas az egyedüli liberalis tanár volt a montauban-i theol. facultáson. S épp e pillanatban a francia ref. egyház két pártja a felett vitatkozik, hogy ki legyen az ő utódja.

Nimes-ben született 1810. máj. 22-én. S miután tanulmányait Genfben és Strassburgban elvégezte, 1833. és 1834-ben Németországon tanult tovább, a hallei, berlini és heidelbergi egyetemeken. 1835-től 1838-ig Meetzben volt lelkész, a mikor aztán Montauban-ba neveztetett ki tanárnak, hol a bölcelem tanszékét foglalta el egészen 1885-ig. ²⁾

A francia prot. egyház Nicolással egy napon vesztette el legidősebb lelkészét Jay L.-t, ki 1798. febr. 8-án született. Én magam Jay urban ifjúságom egyik vezetőjét és egy kitűnő barátot vesztettem. Jay ur egy protest. családból származott, melynek egyik ága a nantés-i edictum visszavonása után Amerikába menekült. A családból többen is voltak papok. Jay urat protestansok és catholicusok egyaránt szerették. Tanult és szellemi ember volt, s több költemény szerzője, dél-francia régi nyelven. S a kicsinyek és elhagyatottak iránti szeretete és gyöngédsége éppen oly nagy volt, mint az ő bőkezősége és készsége az adakozásban és a hivatásának való odaszentelésben.

CHARRUAUD.

²⁾ Nicolas számos munkát irt, melyek közül a főbbek :

Introduction à l'histoire de la Philosophie. 2. vol. in. 8° — Des doctrines religieuses des Juifs pendant les deux premiers siècles antérieurs à l'ère chrétienne 1 vol. in 8°. Etudes critiques sur la Bible 2 vol. 8°. Le symbole des apôtres. 1 vol. 8° stb.

A HOMORÓD-ALMÁSI UNITÁRIUS TEMPLOM SZÁZ ÉVES JUBILEUMA.

Egy nagy és lélekemelő ünnepély folyt le folyó évi szeptember 19-én H.-Almásón. A templom száz éves jubileuma. Templom-, torony- vagy orgona-szentelés oly események e népnél, a melyekről még az unokák is elragadtatással beszélnek. A zsinatok pedig korszakot alkotnak az eklézsia történetében. Az 1845-iki zsinat óta ily nagy gyülekezet s ily fontos ünnepély nem volt e helységben.

Láthatni egyházunk vezérférfiait, közelökben lehetni s hallani az igét a főpásztor ajkairól, keresve-keresik, várva-várják arra az alkalmakat. Szemeik boldogok, hogy látnak és füleik hogy hallanak. Az elmúlt száz év alatt e templomban imádkozók közül sokan kívánták volna látni azokat, a melyeket a most élő nemzedék láta, de nem láthatták, és hallani az öröm s hálaadó énekeket, de nem hallhatták. Csaknem két nemzedék szállt azóta a sirba. Az építőket és jubilálókat száz év választja el egymástól. Azok s ezek is boldogoknak, szerencséseknék érezhették s érezhetik magokat. Azoké a léte-sítés, ezeké a fentartás érdeme.

Jaj a népnek, mely az Isten házát elhanyagolja, nem gyakorolja! Az ilyennél az erkölcsök meg vannak romolva. Ennek kezei között összedől az ősök által épült templom s sirnak a Sionnak útjai, mert nincsen a ki felmenjen az innepre.

Ily jaj a h.-almási népet soha sem illette. Most is az Ur háza iránti szerelemtől hevülve, kegyeletes érzéssel és valódi örömmel eltelve, ragadták meg az alkalmat, hogy ősök által épített díszes templomuk száz éves jubileumát megüljék. E tettük is erényeik közzé sorozható.

Száz évvel ezelőtt az akkori püspök Lázár István tartotta a templomfelszentelő beszédet. Közohajtás volt most is, hogy a jubileum fényét egyházunk feje, püspök Ferencz József ő méltósága, becses megjelenésével emelje. Az eklézsia óhajtságának engedve, szeptember 17-én utnak indult Kolozsvárról.

Héjasfalván a Sz.-Kereszturi unitárius tanári kar testületileg fogadta. Sz.-Kereszturon meglátogatta a gymnasiumot s egy estvét a tanárok társaságában töltött. Másnap, sept. 18-án ment Sz.-Udvarhelyre. Bögöznél az Udvarhelyjárás szolgabirája Soó Károly többed-magával fogadta. Sz.-Udvarhely város intelligentiája F.-Boldogasszonyfalva között hosszu kocsisorban várta; itt a megye nevében Kénosi Béla főjegyző üdvözölte. A f.-boldogfalvi tetőn Udvarhely polgársága által alakított lovas-banderium vette körül a püspöki kocsit és Ud-

varhely végében a polgárság nevében Liszkai Károly üdvözölte. Itt voltak az ipartársulatok zászlóikkal és zene mellett vonult be Daniel Gábor főispán és főgondnok lakására.

September 19 én reggel utazott a püspök H.-almás felé Daniel Gábor főgondnok és többek társaságában. A kénosi tetőn a széke-lyek által szervezett lovas banderium zászlókkal várta.

H.-Szt.-Mártonban diszkapu és nagy sokaság, a hol az unitá-rius papság nevében Darkó Sándor esperes üdvözölte. Oklánd végén szintén diszkapu, hol Jakab Gyula szolgabíró köszöntötte. Innen 150 lovas banderium és hosszu kocsisorral vonult fel H.-Almásra, hol három diszkapu volt felállítva. A legalsónál gyűlt össze H.-Almás közönsége; itt helybeli pap Sándor Lajos tartott üdvözlő beszédet.

H.-Almásra volt már ekkor a két homoródiak intelligentiája és a népnek színe-java valláskülönbség nélkül. A templomi ünnepély 11 órakor vette kezdetét. A „Hiszek és vallok egy Istent“ kezdetű ének egy pár versének eléneklése után szószékre lépett kénosi lelkész Kisgyörgy Sándor, a ki e száz éves ünnepélyhez méltó imát mondott; eltelve azon magasztos érzelemtől, a mely ily alkalmakkor szokta áthatni a lelket.

Jubileumi beszédét, Ézsaiás 41. rész, 10. verse szerint ez igékre alapította: Ne félj, mert én veled vagyok; meg ne ret-tenj, mert én vagyok a te Istened, ki tégedet meg-erősítlek és az én igazságomnak jobbkarjával támog-attlak tégedet.

A bevezetésben tárgyalja, hogy ma nagy szerepet játszik a hála és kegyes emlékek adója. A különböző nemzetek egyes nagy embe-reik, jeleseikre, a kik a nemzeti élet fejlődésére jótékony befolyással voltak, nagy hálával emlékeznek. E szép vonás a vallásos érzésen alapul, a krisztusi szereteten, úgy a nemzeti életben, mint az egy-ház terén.

A nemzeti élet, úgy, mint az egyház terén, minden nagyobb alkotás sok küzdelemmel, akadályllyal jár; de Isten soha sem szünt meg erős paizszal körülvenni azokat, kik az ő szent ügyében fárad-oztak és kitartók voltak; szólván hozzájuk: Ne félj, mert én veled vagyok stb.

És ha az emberek a közboldogság keresésében kitünve s kor-társaik felett kimagasulva, örök emlékezetben maradnak, vajjon nem méltók-e hálás emlékezésünk tárgyaivá tenni templomainkat is, mint a sötétség, tudatlanság mindég vésszel fenyegető tengerén felállított világitó tornyokat, a melyek vezérlő fényei az Isten ismerete felé törekedésnek, hirdetői Isten dicsőségének, örökké tápláló forrásai a valláserkölciségnek s kiinduló pontjai Isten országa terjedésének.

Beszédében tárgyalja tovább a multat és jövendőt. A kép-zelet szárnyain visszaszáll a mult időkbe s rajzolja, hogy az akko-riak mily töprengéssel, aggodalommal, de a mellett mily nagy buzgó-sággal és komoly elhatározással fogtak e szent ház építéséhez. És ma, egy század multán, azon boldog lelkek társaságából senki sincs jelen, mind eltávozanak. S hogy mégis lennének, a kik bizonyágot

szólnának az ősök templomépítési nagy munkájáról s felszentelési szent örömről, hárman megmaradának: az örökké való Isten s az ő szent óltalmában e most is épen álló anya-szentegyház és a ti lelkeitekben élő hív emlékezet.

Rámutat az ősök, az apák erényeire, munkásságára, azon kitartásra, a melyet a nehéz időkben tanusítottak. Hogy meritették itt e szent házban az élet italát, szereztek erőt és bátorságot az igaz ügy, a szent cél elérésére, s miként nyertek vigasztalást, ha keserűség érte és nyugodalmat, ha a világ háborgatta. Ezek és hasonlók ecsetelése után rátért a jövőndőre.

Az ősök e kemény falak emelésével csak hasonló munkától mentették fel az utódokat, de nem ennek belső lelki építésétől. Ama belső lelki templom építéséhez oly dolgokra kívánja irányozni a hitek munkás törekvéseit, melyek tegyék állandóvá, rendíthetlenné az épületet, hogy a jövő száz év után is legyenek a kövek mellett szívek is az emlékezetre.

Erkölc, vallásosság, nevelés, jó példaadás, ezekből épül a belső, lelki templom. Ezek fejtegetése után felhívja a hiveket, hogy e templomot, most az első száz év végén, mint szent örökséget a mult-ról, az apák vallásosságának pecsété alatt, vegyék át s adják át a jövőnek hiveségök kezességével.

Ez rövid vázlata az ékesen előadott és jól kidomborított jubileumi beszédnek.

Következett erre helybeli lelkész Sándor Lajos által, a templom építése történetének előadása.

A szóhagyomány szerint az első templom H.-Almástól déli irányban néhány száz lépésnyire állott fenn 1690-ig. Helyét s kicsiny kiálló romját ma is csonka templomnak hívja a nép.

A második templom e mostanától keleti irányban egy magas dombon 100 évig állott. A talaj ingadozó levén, előbb ledől a torony s utánna hasznavehetlenné vált a templom. Új templomot kellett emelni alkalmasabb helyre, még pedig az akkori unitárius hallgatóságnak, vagyis 900 léleknek megfelelő terjedelemmel.

Az építési határozat megtörtént, de nehézségek állottak a kivitel eleibe. Nem volt hely és pénz, de megvolt a szent ügy sikerében való hit és bizalom; megvolt a lelkesültség, nagyot és kicsinyt egyformán átható áldozatkészség. A helyet öt birtokostól kicserélték s miután az építhetésre a kir. gubernium engedélyét kinyerték, — mi azon feltétel alatt adatott meg, hogy az építésnél senkit az önkéntes adakozáson kívül egyébbel terhelni nem szabad, — 1785. tavaszán, egy építőmesterrel megkötötték a szerződést, még pedig oly formán, hogy a 14 öl magasságu torony, 15 $\frac{1}{2}$ öl belvilágu, 5 öl szélességü és 6-öl magasságu templom falazatát, a mostani párkányszattal, ékitménnyel, oszlopokkal, bolt-ivekkel felépíti egy ezer magyar forintért, s 150 véka buza, 80 véka zab, és egy mázsa szalonnáért. Ehez járul az építés ideje alatt hetenként két véka borsó, egy fél ejtel pálinka, (félkupa) 10 juhraló turó, minden gazdától egy kupa liszt és 10 tojás. A torony és templom került 4055

magyar forintba és 72 pénzbe; a kőkerítés pedig 271 magyar forintba és 54 pénzbe, az anyagok és napszámokon kívül.

A mostani viszonyok és építések költségvetései szerint ez valóban csekélynek látszik, de az akkori pénz szerint nagy összeg volt; mit az ősök csak úgy tudának előállítani, hogy az egyesek adományai mellett, a birtokosság a szent célra átadta két évi makk-termését; a négy malom tulajdonosai malmaik minden jövedelmét; a falun alóli rétség birtokossai kaszálóik szénatermését és pedig mind több évre.

A családok munkabíró tagjai reggelenként kétfelé váltak, fele ment a mezőre, másfele pedig az Istenházára dolgozni s így megelvé tartva a rendelet: hogy senkit az önkéntes adomány munkán kívül terhelni nem szabad. E szerint az ősök lelki örömmel, édes megelégedéssel irhatták fel szembe a szószékkel a templom falára: „az unitárius ekklezsia a maga erején.“

Használathá vétetett a templom már 1786-ban s felszenteltetett 1793-ban Lázár István püspök által. Barabás Sámuel volt a lelkész és Gothárd Dániel a curátor; a főbb gond nekik jutott az építés ideje alatt.

Nagyobb mértékben járultak az építéshez a Mihály, Sándor, Kovács, Baczó, Gothárd, Szondi, Szabó, Sebestyén, Rigó, László, Pál, Kenyeres, Miklós, Józsa, Barra, Boér, Benczö, Farkas, Bencze, Lőrincz, Beke, Bóka, Bodor családbeliek. Százakra megyen azoknak száma, a kik kisebb-nagyobb mértékben hozzájárultak a templom építéséhez. Igazolja ezt az is, hogy a templomi székek mind családi neveket viselnek.

Az egyház azokat, a kik a templom építésénél magukat kitüntették, meg akarván jutalmazni, 1791-ben felszólította a családokat, hogy válasszanak családjaikból 36 tagot s ezek bírálják el igaz lelkiismeret szerint a templom építése körül tett áldozatokat és érdemszerint határozzák meg az ülőhelyeket. A mint akkor elhatározták, úgy van ma is. A hová ült a nagyapa, oda ül ma az unoka is. Sőt az egyház a más vallásuaknak is jelölt ki helyet.

A székekben mind kor szerint ülnek; legkivül a legidősebb és legbelől a legfiatalabb. A legidősebb férfi jó elől ki a templomból, utána párjával a többi és végül a legfiatalabb. Így volt ez ősidőktől fogva s így van ma is.

E történelmi előadást egy remek elő és utóbeszéd köritette.

Szószékre állott ezután a püspök. Mély csendesség lett a főpásztori ígét szomjuhozó nép között. E nép hallomásból ismerte ugyan az ékesen és elragadóan szónokló főpapot, de eddig nem hallhatta. Most színről-színre láthatta s elmondotta bizonyára magában: ma lett üdvössége háznak.

Beszéde elején említé, mennyire fájtna szívének, ha a halmási szent ekklezsia ez öröm innepén részt nem vehet. De elhagyta más teendőit s eljött, hogy örvendjen az örvendezőkkal.

Mint előtte szóló ecsetelé, csak kormányi engedéllyel lehetett, ezelőtt száz évvel, templomot építeni. Mennyire másként van most!

És mégis azt mondjuk, hogy a régi idők jobbak voltak a mostaninál. Nemde, nem megfordítva van-e? Ezelőtt száz esztendővel a kormányi engedély mellett épített templomokban énekelhettük ugyan: „Hiszek, és vallok egy Istent,” de csak csendesen, hogy messze ne hallják. Ma bárhol e széles hazában építhetünk templomot engedély nélkül is, ha módunk engedi s énekelhetjük a „Hiszek és vallok egy Istent” hangosan, nemcsak, sőt visszhangot hallunk erre a hatalmas Angliából és a szabad Amerikából is. Hitrokonaink, testvéreink vannak ott is.

Mint hallatok, folytatata tovább, száz évvel ezelőtt ez ekklézsia népessége 900 lélekből állott, ma felül van az 1600-on. Akkor az erdélyi unitáriusok száma is alig volt 26 ezer, ma kétszer annyinál is több. Ezek is bizonyítják, hogy e tekintetben a mai idők jobbak a régieknél.

Általában nagyon érdekesen tárgyalta a száz év előtti és a mostani időt s mutatta fel, hogy a mai mégis tán sok tekintetben jobb annál. Végül főpásztori áldását adta s a jövőre nézve Isten oltalmába ajánlotta a templomot, az ekkléziát.

Következett a h. ujfalvi pap Máté Sándor általános figyelmet keltett urvacsorai beszéde, fűszerezve a bibliából vett szép és tartalmas idézetekkel. Urvacsorával éltek vagy ezeren, ha többen nem.

A templom kilencztizedrészben a vendégek által volt elfoglalva, a helybeliek csak az urvacsorához mentek bé.

Templomozás után, az iskola három tanterméből alakított nagy teremben 200 teretekű ebéd volt. Itt is, mint a templomban, elsők voltak a vendégek. Helybeli alig volt egynehány. Köszöntve lett a király, a püspök, a főgondnok stb. Főgondnok ur figyelmébe ajánlotta az almásiaknak, hogy e százéves ünnepély emlékére állítsanak a községbe egy kisdéd-óvót. A püspök gyönyörűbbnél gyönyörűbb pohárköszöntőket mondott az ekkléziára, a más vallásuakra stb.

Ebéd végével a presbyterium lett bemutatva a papi háznál a püspöknek, ki a közügyek iránti meleg érdeklődésre kérte fel őket. Ezután a szeretett főpásztor és az általános köztiszteletben álló főgondnok elutaztak. Karácsonfalváig lovas banderium és többen koszikon kísérték.

Igy folyt le a h.-almási templom száz éves jubileuma. Sokáig fog ez, az ott jelen voltak emlékezetében élni.

S hogy értékesebb legyen ez ünnepély, igyekezzenek a h.-almási atyafiak, az irántok mindig melegen érző főgondnok ur becses ideáját, t. i. a kisdéd-óvót már a közeljövőben megtestesíteni és ezzel is megmutatni, hogy az áldozatokban kitünt ősöknek méltó utódai kívánnak lenni.

SÁNDOR JÁNOS.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR VISZONYA KAZINCZYHOZ.

(Kovács Lajos művéből.)

Kovács Lajos, miskolci tanártól egy sok gonddal és tárgy-szeretettel irt figyelemreméltó füzet jelent meg e czimmel: „Kazinczy Ferencznek, mint költőnek és prózairónak jellemzése“, melyben Kazinczynak és Bölöni Farkas Sándornak egymáshoz való viszonyát oly érdekesen írja le, hogy az ide vonatkozó részletet jónak látjuk egész terjedelmében közölni. Bölöni Farkas S-ról folyóiratunk több közleményt hozott. Jakab Elek tollából életrajzát (5-k köt.) gróf Kun Gézá-tól bevezetéssel és jegyzetekkel leveleit (19. 20. köt.) Hadd álljanak hát itt eme jelesünkről az alábbi jellemző sorok is:

„Több fényt vet Kazinczyra a Bölöni Farkas Sándorral folytatott levelezés. Ezt a fiatal író t ugyanis oly szeretettel csatolta magához, mint barátai közül egyet sem. Két egymással mélyen rokonszenvező lélek találta itt meg párját. Kazinczy levelei ezekben emelkednek fel a költői próza magaslatára. Bölöni Farkas Sándort Kazinczy magyar Schillernek nevezi s ezt annak eszményi gondolkozása módjáért teszi. Benne a már öregedni kezdő veterán író magát mintegy megújnodni látja s eszébe jut ifjúsága, melyben ő is ilyen nemes, magasrátörő elvekkel indult a világba. A rajongásig szereti s ekkép ír neki: „Ime barátom, te vagy az én egyem. Ezt éreztem én, mikor első levelem hozzád repült, midőn téged ama ház mellett is, melyet közöttünk a kor teszen, nem úgy tekintettek, mint barátom, a ki engem szeret és a kit én szeretek, hanem mint társamat“. Kazinczy mihelyt észrevette Bölöni jeles tehetségeit, azonnal utasításokkal látja el, hogy mit és hogy tanuljon. Írja neki, hogy keveset olvasson, de gonddal és sohasem középszerű írók firkálásait. „Nyugtalanul várom azt a pillantást, melyben téged megölehesselek, s az a pillantás csatoljon össze bennünket örökre! . . .“ Majd önérettel tekint vissza életpályájára, s noha dicsekedni nem szokott, Bölöninek nyíltan azt mondja: „Tekints vissza azon időre, mikor én nemzetünk írói közt felléptem, s látni fogod, mi volt akkor a nyelv, s mi most, nem épen kistekintetű fáradozásaim után és által! Elmondja, hogy kellett utat törnie; memyit kellett túrnie; hanem aztán így végzi:

„Elsiketültem minden láрма iránt, nem gondoltam a bántásokkal; mentem, a merre Isten vitt!“ Bizonyos elégikus hanggal említi meg azt is, hogy a sok viszontagság élete legnagyobb részét megemésztette és hogy több hasznot kívánt tenni hazájának a gonddal készített klasszicus szépségü darabok fordítása által, mint középszerű originálok (eredeti dolgozatok) által. Azonban Bölönit így serkenti:

„A te ajkaidat, szeretetreméltó barátom, isten ihlette meg; nyelved gyönyörű, képzeleted lángol, csapdos, repked; állj munkának, adj eredetieket!“ És csakugyan ez a buzdítás, az a hév, a melylyel Kazinczy valóságos exáltált szeretettel magához édesgette Bölöni Farkast, megtermé idővel a gyümölcsöket.

A Bölöni életét ugyanis akképp irányítá, hogy ő szigorú anyagi körülményei között is, eszményi nagy czélokért küzdjön. E ráhatásnak eredményit azonban Kazinczy már nem érte meg, nem láthatta kedvenczét férfiúi munkálkodásnak, jeles tetterejének délpontján ragyogni; de hogy Bölöni „Észak-Amerikai utazása“ által az irodalomban, gyakorlati téren pedig Erdély közszellemének átalakításában oly jeles nevet vivott ki magának: azt Kazinczynak köszönheti; s jellemzőleg mondja egy író, hogy Bölöni Farkas Sándorban: „Az elmélet és tudományos ismeretek, az erős nemzeti érzés, tiszta magyar jellem, s csaknem ábrándos honszeretet, a magyar nemzeti nyelv és irodalom iránti hív ragaszkodás, ezek a szent kincsek, Kazinczy nagy lelkének és lelkesítő barátságának sikerei és gyümölcsei!“ (Jakab E.) E levelekben őszinteség, egyszerűség és igen szép költőiség van. Bölöni természetesen kora egyik legnagyobb tudós férfjának e barátsága által el volt ragadtatva és majdnem álomnak képzelte ezt a nagy szerencsét, pedig ez az ábrándos szeretet és lelkesültség azután is megmaradt, mert Kazinczynak csak a teste tört meg az évek nyomasztó terheitől, de lelke örökifju volt halálig. Különös, egymástól távol levő két szívnek és léleknek eme rokonsága, a mit nem gátol sem kor, sem társadalmi különbség; leveleik szívök közös érzésének hű képmásai s ma már: „Mint itt a földön a legbensőbb barátság karjaival, úgy ott az örökéletben nagy szellemük örök szeretetében ölelkezhetnek!“

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Brassai Sámuel nagy tudósunknak füzetünket megnyitó kitünő cikkét: A jövő vallását, a „Dávid F. egyesület“ külön is lenyomatta. S így a nagyértékű irányművet 10 korrért megszerezhetni. Ajánljuk minél szélesebb körben való terjesztésre.

A Dávid F. egyesület kiadványainak II-ik számaként megjelent: „Értesítő a Dávid Ferencz-egyesület 1886. aug. 28-án Kolozsvárt tartott első rendes közgyűléséről“, melynek lefolyását előző számunkban ismertettük. Szerkesztette Boros György titkár. — Mindkettő kapható a titkárnál, Kolozsvárt, Rózsa-utca 2. sz.

„Sárospataki Ifjúsági Közlöny“ czim alatt a sárospataki ev. ref. collegium ifjúsági „Irodalmi önképző-társulata“ lapot ad ki, melyből vettük az 1. és 2-ik számot. Szerkeszti Krausz Jenő hittanhallgató. Ez ügyesen szerkesztett Közlönyt ajánljuk főleg ifjúságunk figyelmébe, valamint a példát is, melyet nevezett ifjúság irodalmi törekvéseivel mutat. A hónapanként megjelenő Közlöny ára egész évre 1 frt 75 kr.

Józsai és Erzsike. Kis újság gyermekek számára. Szerk. Györgyösi Rudolf. Kiadja Endes Dániel Aradon. Igen élénk, kedves kis lap s különös tekintettel van a valláserkölcsök elbeszélésekre. A gyermekek kedvvel és haszonnal olvashatják. Minden hóban megjelenik egyszer. Ára egész évre 1 frt.

KÜLÖNFÉLÉK.

A dévai unitárius leányegyház megalakulása.

A hirlapi rövid tudósításokból olvasóink már értesültek a Hunyadmegyében lakó unitáriusoknak Déván leányegyházzá alakulásáról. Ez egyházéleti mozzanat — nem mondjuk, hogy egyháztörténeti esemény — nézetünk szerint unitárius olvasóink előtt sokkal fontosabb, mintsem ama rövid közleményekkel beérhetnék. Hisszük, hogy többet és részletes dolgokat vágnak tudni a leányegyház alakulásáról. Mi e vágnak kívánunk szolgálatot tenni, az alábbi sorokban.

Az alakulás története visszavihető még az 1879-ik évre, mikor az unitárius vallásközönség Dávid Ferencznek, első püspöküknek, mondhatni egyházuk alapítójának emlékét halálának 300-ik évében Székely-Kereszturon közzsinatban megünnepelték. Ez ünnepélyről hívta meg Gordon Sándor angol unitárius hitrokonunkat és Péterfi Dénes kolozsvári lelkészt Dévára, hol Dávid Ferencz martyrhalált szenvedett — mint vendégeket Kénosi Sándor József, ottani birtokos és kir. közjegyző. E látogatással történt meg az első nyilvános unitárius isteni tisztelet Déván. Azóta még tartatott isteni tisztelet s a hunyadmegyei unitáriusok mindinkább egy testté tömörültek s f. év oct. 17-én egyesületöknek formát adva megalakították a dévai unitárius leányegyházat.

Az alakulás ünnepélyére a kolozsvári anya ekklésiából Péterfi Dénes lelkész, Nagy Lajos egyházi főjegyző, ügyv. Kövári Mihály egyh. tanácsos és Sárdi József egyháztanácsos személyökben küldöttség utazott Dévára. A vidékről is megjelentek többen. Csigmóról Konez Imre nyug. erdészeti hivatalnok és leánya, Sándor Lajos algyógyi főszolgabíró, Szentiványi Gábor kir. mérnök Solymosról, Veress József kir. aljbíró Hátszegről. Küldöttség és vendégek elfogadása, ellátása a lehető legszívélyesebb volt, mint a küldöttség egyik tagja egyik pohárköszöntőjében megjegyezte: Déva ez alkalommal nem börtönét nyitotta meg az unitáriusok előtt, mint Dávid Ferencznek, hanem megnyitotta vendégszerető házát, szívét és templomát. Mily változása az idők szemének!

A leányegyház alakulása folyó évi october 17-én vasárnap történt

meg. E czélból isteni tisztelet előtt reggel 9 órakor a Déván és Hunyadmegyében lakó unitáriusok alakuló gyűlést tartottak kir. közjegyző Kénosi Sándor József lakásán. Az említett vidékeken kívül megjelentek a gyűlésben Radó János kir. adófelügyelő, Sándor Miklós megyei főjegyző, Szentiványi Gábor, Szinte Gábor, reál isk. tanár, Kibédi Lajos képezd. tanár, Lukács Gábor képezd. tanár, Botár Ferencz közjegyző-segéd. Az alapszabályok beható megvitatás után a következőkben állítottak meg:

1. §. A Hunyadmegyében lakó unitáriusok leány-egyházzá alakulnak Déva központtal s a leány-egyház a kolozsvári anya-ekklézsiához csatlakozik.

2. §. A leány-egyház választ egy gondnokot, jegyzőt, pénztárnokot és hat tanácsost, kik a leány-egyház ügyeit a kolozsvári anya-ekklézsia illető lelkészével együtt, mint kebli-tanács intézik.

3. §. A leány-egyház minden évben alkalom szerint isteni tiszteleteket tart.

4. §. A leány-egyház keresztlési, esketési és halálózási esetei az anya-ekklézsia lelkésze által külön anyakönyvbe vezetnek be.

5. §. A leány-egyház tagjai tetszés szerinti összeget irnak alá, melyet évenként a pénztárnoknak fizetnek bé. Az így begyűlendő összegből fedeztetik az isteni tiszteletek tartása: a mi pedig fenmaradna egy állandó alaptőke megteremtésére fordittatik.

6. §. Egyebekben az általános egyh. törvények az irányadók.

Az alapszabályoknak megállítása után közfelkiáltással megválasztott gondnoknak K. Sándor József, pénztárnoknak Radó János, jegyzőnek Szinte Gábor, kebli tanácsosoknak pedig megválasztottak: Sándor Miklós, Konez Imre, Szentiványi Gábor, Török Árpád, Veress József, Lukács Gábor.

A választások megtörténtével a kolozsvári küldöttek valamennyien kifejezést adtak az örömmek, mely az alakulás feletti lelküket betöltötte, szívből kívánván az ekklézsiának anyaegyházzá növekedését, virágzását és mindörökre fenmaradását. Az aláírások a leányegyház fentartására már a gyűlés színén megkezdődtek.

Az alakuló közgyűlésből isteni tiszteletre siettek az új egyház tagjai az ev. ref. templomba, melyet az ekkla és felvilágosodott lelkű ifjú papja tiszt. Szöcs Sándor nemcsak most engedett át unitárius isteni tiszteletre, de erre már megelőzőleg is mindannyiszor megnyitotta, valahányszor kellett. Mindamellet, hogy az eső szakadott, a templom szépen megtelt mivel úri közönséggel, természetesen nagyobbára nem unitáriusokkal. Ott voltak: Pogány György főispán, Pogány Károly országgyűlési

követ, gr. Kuún Géza akad. tag., ref. főgongnok, Réthi Lajos tanfelügyelő, a városi polgármester, az ev. ref. pap, dr. Balog megyei főorvos, stb.

Az egyházi énekekre a helyb. dalárda közreműködésével harmonia következett. Majd Péterfi Dénes unitárius lelkész állott fel a katedrába és imádkozott szépen, buzgón, költői képekben gazdag imádságban és mondott rá szónoki beszédet, melynek hatása leírásától és bővebb jellemzésétől, ha már tartózkodnom kell annál a körülménynél fogva, hogy ő e folyóirat e. szerkesztője, de tartalmának ismertetéséről le nem mondhatok. Alapigéül vette Pál Apostoltól: „Az ajándékokban pedig különbség vagyon, de ugyanazon lélek.“ (I. Kor. 12. 4.)

Mindjárt a bevezető részben rámutatott a természet jelenségeiben és tárgyaiban a különféleségek mellett is a magasabb egységre, — majd a tárgyalás rendén hivatkozással a bibliát alkotó kisebb és különböző tartalmú könyvekben az Isten imáadását célzó egységre, az apostolok különböző miveltsége, felfogása és természete mellett is Jézus dicsoztatásában összhangzó munkásságukra, s továbbá arra, hogy a keresztény egyházban a különböző felekezetekre és irányokra, épp a magasabb egység szempontjából szükség van, elvégre kimutatta az unitárius egyház jogosultságát a többi ker. felekezetek mellett s indokolta az unitáriusok iránti rokonszenvet a közös törekvésben Isten, emberek, társadalom és a haza iránti kötelességek teljesítésére.

Az egyházi beszéd után következett az urvacsora kiosztása unitárius szertartás szerint. 16 férfi és mintegy 10 nő részesült benne. Az utóbbiak közül többen nem unitáriusok. E feltűnő jelenség a női vallásos érzés melegsége mellett abban a gyöngédségben is rejlik, melynél fogva nők egymásért oly örömet tesznek lehető szivességet.

Templomozás után a küldöttség tagjai és többen az új egyház tagjai közül a reformatus papiházhoz siettek köszönetet mondani a templomnak átengedéséért — az isteni tiszteletben részvételükért s a testvéri szeretetnek más bizonyítékaiért.

A papi lakból a főispán Pogány György lakásán jelentek meg, megköszönvén figyelmét, jó indulatát az új egyház iránt — jövőre is ajánlván magukat jóakaró figyelmébe.

Ezt cselekedték a polgármesternél is.

Önként érthető, de jól is esik kifejeznünk, hogy valamennyi helyen szívélyes elfogadásban részesültek.

A társasbéd (banquett) az új vigadó helyiségében tartatott. Mintegy 37-en vettek benne részt a város előkelő osztályából, főispán Pogány György országos képviselő fiával, gr. Kuun Géza, polgármester, ta-

nárok, ref. pap stb. Az első pohárköszöntőt az új egyház gondnoka K. Sándor József emelte a királyra és az uralkodó családjára. Nyomban rá a főispán éltette az új egyházat s annak leskes gondnokát, a közügyekben fíradhatatlan férfit K. Sándor Józsefet. Nagy Lajos a pogány nevű de keresztény erényekben ékeskedő főispánra emelte poharát. Gróf Kuun Géza a délelőtti egyházi szónoklatra vonatkozással a keresztény egyháznak világosságra törekvő seregére, a közművelődés lelkes bajnokaira, az unitáriusokra mondott igen szép köszöntőt. Péterfi Dénes gróf Kuun Kocsárdra és gróf Kuun Gézára, a ref. egyház eme kitünőségeire, mint a nemzeti művelődés és tudomány férfaira, stb — szóval csengett a pohár, szikrázott az elme, s derült hangulatban emelkedett a kedély.

És itt van helyén hálásan emlékeznünk a vendégszeretnek ama kitünő nyilvánulásáról is, melyet a kolozsvári küldöttség és vidékiek részére a dévai hitrokonok nyújtottak. Oct. 16-án este Kibédi Lajos tanár vendégelte meg őket tanártársai, a kir. tanfelügyelő és barátai társaságában, 17 én este Radó János adófelügyelő gyűjtötte dúsan terített asztal mellé a vendégeket. 18-án este a gondnok és házigazda bucsuzott el tőlük pompás ételek és italok mellett. Pohárköszöntők ez estélyeken sem hiányoztak.

Az egyházalakulás ünnepélyét a gr. Kuun Géza, e tudományos, s nemes gondolkozású főúr által adott ebéd zárta be. A mint már e közlelemény soraiban említettük, ott volt a templomban, közebéden és oct. 18-án megvendégelte maros-németi kastélyában az egész kis társaságot, akkora szivességgel és oly gazdagon, a mint az csak egy minden tekintetben főúrtól telik ki. A maros-németi kastély szemlélése magában is sok élvezetet nyújt. A park útai mellett annyi dák és római szobormű hever, mintha csak egy országos muzeum kertje volna. Fák és fasorok a kastély egykori barátairól, vendégeiről kapták nevüket. Van ott Kazinczy, Döbrentei, Farkas Sándor sétány. Plátán-fái a Margit-szigetiekkel versenyeznek és van egy oly Celtise, melynek párja aligha található, lombjaival 50—60 □ méter területet borít, mint egy sátor, honnan sátorfának is nevezik. Maga a kastély is igen szép — egy muzeum kicsinyben. Könyvtár, képtár, régi és új butorok mind-mind igen szépen hirdetik a nagy elődök, a gróf Gyulaiak és a hozzájuk méltó utód gr. Kuun Géza műizlését. A fényes és izletes ebédnél ott volt a főispán és a művész grófné br. Kemény Vilma társaságában dr. Matsek-né, br. Bornemisza Zsuzsánna, br. Bornemisza Tivadarné, br. Jósika Rózália úrnők. Ebéd után a társaság a kert sétányait szemlélte meg — mindenütt és mindenben találkozáván a nemes gróf figyelmével, tudományával és felvilágosodott lelkével.

Íme egy néhány emlékeztető sor az időre, melyben a dévai unitárius leány-egyház megalakult. — (N.)

Unitárius ünnepély Hód-Mező-Vásárhelyen. A budapesti unitárius anya-egyház hatósága alatt álló hód-mezővásárhelyi unitárius leányegyház községnek szép ünnepélye volt f. évi october hó 3-dikán. E napon igttattatott be A j t a i J á n o s segéd-lelkész a hmvásárhelyi unitárius leányegyház segédlelkészi hivatalába. A hmvásárhelyi leányegyháznak rendes lelkésze, D e r z s i K á r o l y budapesti unitárius lelkész, kit Hód-Mező-Vásárhelyen N a g y B á l i n t ref. lelkész, felsőleányiskolai igazgató helyettesített, míg e nemes tényiért a ref. lelkészi hivatal, presbyterium, esperesi törvényszék, kerületi törvényszék s végre a convent részéről szenvedett üldöztetések folytán a térről le nem szorítottatott. E körülmény szükségessé tette, hogy Hód-Mező-Vásárhelyen segéd-lelkészi állomás szerveztessék. Mi megtörténvén, a segéd-lelkész megérkeztevel a beigtatási ünnepély következőleg folyt le:

Az ünnepély napján már kora reggel élénk sürgés-mozgás volt tapasztalható az unitárius imaház körül; a közönség egy félóra alatt betöltötte az imaház tágas termét. A közérdeklődést kiválóan mutatta az, hogy a nagyszámu közönség soraiiban számos más felekezetü egyént is lehetett látni. Pontban 9 órakor kezdetét vette az egyházi ének, melyet phisharmonium mellett H e r m a n n B é l a városi hivatalnok, hitrokunk vezetett. Ének után, melyben a jelenlevő közönség legnagyobb része részt vett, a lelkészi asztal előtt felállott t. Derzsi Károly s szivetleket megragadó, fenkölt gondolatokban gazdag beszédében, előzőleg előadván a hódmezővásárhelyi unitárius leányegyház történetének főbb mozzanatait, jelezte, hogy tiszt. A j t a i J á n o s ur az egyházi legfelsőbb hatóság által a leányegyház segéd lelkészévé nevezetett ki s felhivta N a g y T a m á s egyházi tanácsost, hogy a mélt. és főt. F e r e n c z J ó z s e f unitárius püspök és királyi tanácsos ur által kibocsátott kinevezési okmányt olvassa fel; ennek megtörténtével szónokló lelkész hivatkozva a főpásztori okmány fenkölt szellemü zárszavaira, igazi szeretettől áthatott felhívást intézett lelkésztársához, A j t a i J á n o s segédlelkészhez, hogy foglalja el a szószéket s mondja el beigtatási ünnepélyi beszédét.

E felhívás után tiszt. A j t a i J á n o s segéd-lelkész a szószékre lépett s ihlettől áthatott hangon rövid imát mondott, mely után hozzá fogott egyházi beszédének megtartásához. Beszédének alapigéje volt: Csel. XVIII. r. 9. 10. v. „Mondja pedig az Ur éjszakai látásban Pálnak: ne félj, hanem szólj és ne hallgass, mert én veled vagyok“. Ennel találóbb alapigét nem is választhatott volna, s maga

a szépen kidolgozott beszéd, tartalmánál és irányánál fogva méltán sorakozott az alapigéhez s mély hatást gyakorolt a hallgató körönségre, elannyira, hogy általánossá lett a meggyőződés, hogy a hm.-vásárhelyi unitárius leányegyház benne jó szónokot, rokonszenves lelkipásztort nyert. Siettek is az ünnepély végén a közönség köréből számosan rokonszenves üdvözlötüknek kifejezést adni az ifju lelkipásztor sikerült fellépése alkalmából. Az egyházi beszéd után záríma és ének következett, ezután Derzsi Károly az Urasztala elé lépett.

Nem tehetem, hogy ez alkalommal, habár közbevetőleg is, meg ne emlékezzem Derzsi Károly lelkész Hm.-Vásárhelyen tartott beszédeiről. — Derzsi urnak hallgatóságát nemcsak unitáriusok, hanem a város felekezeti különbség nélkül egybegyülni szokott közönsége képezi s bár beszédeit mindig unitárius jelleg dominálja s így nem egyszer a legkényesebb vallási ellentétek, a bibliai és tudományos irányeszmék egymással együtt forognak szóban: mégis soha sem hallottam, hogy valakinek megjegyzése az ellentétek áthidalását mesterkéltnek, a vallási érzuletetekkel szemben kíméletlennek s a mivelte kor álláspontjával meg nem egyezőnek jelezte volna, vagy hogy a liberalismus szélsőségében exceláló volna. Nem kérkedik unitárius vallással s beszéde mégis olyan, hogy hallgatói kényszerülnek beismerni, hogy unitárius pap áll előttük, unitárius igéket hallgatnak. Valóban, az unitárius hitelveknek tekintélyét Hód-Mező-Vásárhelyen Derzsi lelkész ur emelkedett szellemű, remek egyházi beszédei alapították meg. — Várakozással függöttek rajta most is, midőn az Ur asztala elé állott, hogy agendát mondjon. S a várakozás nem is ment át csalódásba, mert az elmondott agenda gyönyörű költői kifejezésekben gazdag, szónoki mű volt: szívből mondta el, szívhez szólott. — Agendálás után szokásos módon kiosztatott az urvacsora, ezután rövid ima s záréneklés következett, mely befejezte a szépen sikerült beigtatási ünnepélyt.

Délután isteni tisztelet után 3 óra hosszáig tartó egyházi közgyűlés volt, melyen a segédlelkészi állomással kapcsolatos ügyek és az egyház folyó ügyei tárgyalattak és intéztettek el. Ugyanekkor lejárván a három évi cychus, a keblbi tanács újra alakított. Megválasztattak: gondnoknak Megyelka József, társ gondnoknak Schiller Imre, titkárnak Nagy Tamás, egyházi jegyzőnek Hermann Béla, pénz- és könyvtárnoknak Benczur István, — egyházi tanácsosoknak: Szamecz András, Figura Dániel, Megyelka Lajos, Kovács Mihály, Matók János, id. Szathmári Péter, Szőke Péter, Kardos Ferencz és Szarvas Pál, — egyházi fiaknak pedig: Sipos Sámuel, Gulyás Sándor és Lengyel János.

Este társas vacsora volt Benczur István hitrokonunk házá-
nál, melyen mintegy 70-en vettek részt, mindannyian unitáriusok, köz-
tük az orosházi unitárius főkegyház küldöttei, s távoli vidékről jött
hitrokonok. Egy kis unitárius sziget a néptengerben, távol az unitáris-
mus klasszikus földjétől, kedves anyahazánk — a szép Erdélytől! Vajha
meglátnák a távolból e vihartól már edzett kis sereg buzgóságát, ön-
fenntartási erő kifejtését, hogy alá ne merüljön az ellene felkorbácsoltha-
bok örvényébe! Minden jelenség, ünnepély, mely összehozza az unitá-
riusokat: egyttal erőt adó forrás a további küzdelemben kitartásra.
Ilyen volt a mai beigtatási ünnepély, ilyen a társas vacsoránál össze-
jövetel is. Férfi, nő, öreg, ifjú egyaránt lelkesült a közös egyttlét ér-
zetében. Számos felköszöntőt mondtak, az elsőt az ünnepelt segéd-lel-
kész, Ajtai János tartotta, éltette az egyenlők közt első unitárius em-
bert, ki lélemben köztünk van, mltságs főtiszt. Ferencz József unitárius
püspök urat. Derzsi Károly lelkesítő beszédében méltatta a leányegyház
buzgósággal telt közönségét, kiemelvén az egyházi kebli Tanács buzgó
odaadását s ennek élén Megyelka József gondnok tevékenységét, s kü-
lönösen Benczur István és neje Góbi Juliánna nemes-lelkü áldozatkész-
ségét, mint a mely nagyrészben járult ahhoz, hogy Hód-Mező-Vásárhe-
lyen [az unitárius segéd-lelkézi állomás felállítható volt. — Szamecz
András egyházi tanácsos, a gárda törzstagja, kért szót s talpraesett fel-
köszöntőt mondott t. Derzsi Károlyra, mint az unitárius egyházközség
szívéből szeretett igazi lelkipásztorára. Mondtak még felköszöntőket, az
ujjonnan megválasztott társgondnokra, Schiller Imrére, ki áldozatkész-
ségével már is bebizonyította, hogy egyházközségünk szent ügyét szí-
vén tudja hordozni, — Hermann Béla éltette Ajtai János segéd-lelkészt,
— Megyelka József gondnok az unitarismusnak, az embermívelődés jö-
vőjét illető nagy fontosságú missióját emelvén ki, éltette az unitárius
status vezér egyéniségeit s a budapesti anyaegyház tanácsát. Még a
köznap köréből is talpraesett felköszöntők emeltettek.

Igy folyt le a mi kedves, szép emlékében tartós, hasznos tanul-
ságaiban erős, szivélyességében gazdag ünnepélyünk.

(—1.)

„Az unitárius házassági perek illetékes bíróságának kérdésé-
hez“ czim alatt a Budapesten megjelenő „Jogtudományi Közlöny“
czimü jogi szaklapban közelebből érdekes tollharcz folyt le. A tá-
madást az unitárius házassági bíraskodás ellen dr. Daempf Sándor
pécsi ügyvéd nyitotta meg, ki mellé később Sztéhló Kornél budapes-
ti ügyvéd sorakozott. Mindkettő ellen K ó v á r y Mihály kolozsvári ügy-
véd és egyházi tanácsos szállt sikkra. A vita eleinte az illetékesség

körül forgott, de azután az egyoldalú folyamodásos eljárásra, az unitáriusok házassági jogára s más kérdésekre is kiterjedett. Közelebbi füzetünkben a vitatkozást részletesebben fogjuk közölni.

Gyász hírek. Buzimi és magyar-zsáki Kovachich Horváth János, f. évi oct. 3-án Kövesden meghalt 81 éves korában. Az udvarhelyszéki márkálisokon és a felső-fehérmegyei gyűléseken már a húszas években nagy szerepet vitt. A közpályán csaknem hatvan évet élt, részint mint a vármegye első rangú tisztviselője, részint mint országgyűlési képviselő, részint 48-as kormánybiztos.

A 30-as és 40-es években a kolozsvári országgyűlésen az erdélyi liberalis pártnak egyik jelentékeny tagja volt. Az újabb időben a Deák-párt hívének vallotta magát s három cycluson kesztül volt országgyűlési képviselő.

Az elhunyt jóllehet róm. kath. vallású volt, mégis mint független, szabad gondolkozású ember egyike volt, a székely-kereszturi unitárius gymnasium-jóltévőinek. 1876-ban 1200 darabból álló becses könyvtárát az irt gymnasiumnak ajándékozta. Nagyobb részint történelmi, jogi, nemzetgazdasági műveket foglal magában s összesen számítva megér 800 frtot. Vezette e nemes tettében egyfelől az unitáriusok iránti rokonszenve, másfelől pedig a székely nép iránti szeretete.

. Nyugodjanak békével e kedves emlékü jó ember porai!

Sándor Gergely abásfalvi lelkészt érzékeny veszteség sujtotta; f. évi jul. hóban elvesztette Kálmán nevű jóreményű fiát, ki Nagy-Szebenben az ág. hitv. iskolában tanult és oly kifünőleg, hogy bár a midőn Szebenbe ment egy szót se tudott németül, a 2-ik évben 70 tanuló lársa közt kivivta az elsőséget.

ARANYKÖNYV.

ANGOL UNITÁRIUS TESTVÉREINK ÁLTAL LONDONBAN ÉPÍTETT „ESSEX HALL” KÖLTSÉGEIHEZ

f. évi aug. 12-ről 289—1886. számú felhívásomra hozzájárultak:

II. Közlemény.

Kőváry Mihály 20 frt. Nagy-ajtai ékkla. 10 frt. Jakab Gyula 5 frt. Jánky Ferencz 2 frt. Végh József 10 frt. Gombos Sámuel 1 frt. Barabás József 1 frt. Ozsváth Gábor 1 frt. Sándor János 1 frt. Bedő Dániel 20 frt. Derzsi Károly 26

frt. Szász Párkás 1 frt. Id. Kádár András 50 kr. Ferenczi Mózes 50 kr. Id. László Ferencz 4 frt. Mihály Dénes 50 kr. Barabás Lajos 1 frt. Sz. Kereszturi ekkla 2 frt. Jánosi Gerő 3 frt. Boér Gergely 2 frt. Hajós János 10 frt. Budapesti ekkla 26 frt. Székely Gyula 1 frt. Sándor Áron 2 frt. Nagy Sándor 1 frt. Gyepesi ekkla 1 frt. Szent-gerliczei ekkla 5 frt. Ürmösi Kálmán 1 frt. Cseh József 50 kr. Cseh Tamás 40 kr. Incze Lajos 1 frt. Májai István 5 frt. Firtosváraljai ekkla 5 frt. Maros-szentkirályi ekkla 3 frt. Nagy Zsigmond 1 frt. Kelemen Albert 2 frt. Kiss Mihály 5 frt. Kiss Sándor 2 frt. Fazakas Lajos 3 frt. Raffaj Károly 3 frt. Konez György 10 frt. P. Horváth Kálmán 50 frt. Dr. Nagy Károly 4 drb. arany, értéke 20 frt. Szabó Lajos 3 frt. Szigeti Sándor 5 frt. Albert János 1 frt. Tordai ekkla 5 frt 70 kr. Székely Miklós 3 frt. Veress Károly 2 frt. Pálfi Károly 2 frt. Nagy Gyula 1 frt. Csegezi Mihály 3 frt. Fodor László 1 frt. Almási Balázs 50 kr. Kósa László 1 frt. Nagy Olivér 1 frt. Lőrinczi Sándor 1 frt. Fekete Lajos 1 frt. Bardocz László 1 frt. Iszlai Márton 1 frt. Gáspár Balázs 50 kr. Szigeti Ferencz 40 kr. Nagy Balázs 1 frt. Rédiger Soma 1 frt. Pál Ferencz 50 kr. Ürmösi Sándor 20 kr. Veress Ferencz 20 kr. Csiki Albert 2 frt. Benczédi Gergely 15 frt.— Összesen 323 frt 40 kr. Hozzá adva I. közlemény összegét 599 frt. Eddig begyűlt összeg **922 frt 40 kr.**

Midőn a czél érdekében meghozott e kegyes adományokért a leghálásabb köszönetemet nyilvánítanám a nemes adományozóknak, tisztelettel fölkérem mindazokat, a kik e czélhoz még hozzá akarnak járulni, hogy becses adományaikat legkésőbb november hó 15-ig beküldeni sziveskedjenek, mivel akkor a begyűlt összeget, bármennyi legyen az, elküldeni szándékszom.*)

Kolozsvártt, 1886. október 25.

F e r e n c z J ó z s e f,
unitárius püspök.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁLLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIV. Közlemény.

Kozma Endre ur Marosvásárhelyt a 203. sz. gyűjtőiben 5 frt. Kisbéri takarékpénztártól 5 frt. Aszóditól 5 frt. Nagy-szalontai tak. 10 frt. Komárom vidékitől 25 frt. Kis-czelli tak. pénztártól 20 frt. Nagy-kis-kún-karezagi tak. pénztártól 20 frt. Gyulafejevári takarékpénztártól ifj. Zsakó István ur közvetítésével 10 frt. Ugyan ő hozzá adakoztak: Id. Zsakó István 10 frt. Ifj. Zsakó István törv. bíró 5 frt. M.-Váradjai Glück Mór 2 frt. Jonás Adolf 2 frt. Novák Ferencz gy.-fejevári polgármester 1 frt. Mihelyes Zsigmond 1 frt. Halász Jakab kir. közjegyző 1 frt. Somogy-kaposvári hitelrészrény társulat 20 frt. T o r n a i, g a l g o c z i, v á c z i, g y ö n g y ö s i, g y ő r v á r o s i és győrmezei takarékpénztártól 20 frt.

*) A mult füzetben Szász Mózes helyett Szász Ádám 20 frt olvasandó

pénztártól egyenként 10—10 frt. együtt 50 frt. Turkevei tak. pénztártól 20 frt. Összesen **212** frt.

E közlemény főösszege **212** frt. Ehez adva a 33-ik közleményt 17,909 frt 62 krt, az alap teszen **18,121** frt **62** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fűradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. október.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Vég h József,
pénztárnok.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A nyárad-gálfalvi unitárius szt. ekklesia elhatározta egy új papiház építést és egy új orgona készíttetését, hogy ezen szándékát megvalósíthassa, elhatározta, hogy felhívást intéz vidékünk több lelkes s minden szép, jó és nemes ügyért lelkesülő birtokos uraihoz avégett: hogy ekklesiánk e czélokra való használatára belátások szerinti mennyiségű cserefát ajándékozni kegyeskedjenek.

Felemelem azért szavam, mert ekklesiám kérő szava sem hangzott el észrevétlenül a pnsztában, hanem felekezeti különbség nélkül meghallgatva lón, köteleességtudatom és szívem hálaérzete késztet, hogy itt a nyilvánosság terén ekklesiám nevében őszinte köszönetet mondjak azon áldozatkész birtokos uraknak és urnőknek, a kik ekklesiám e szép czélja megvalósítására nagylelkű áldozataik által segédkezet nyújtottak.

Álljanak itt is azért azon nevek, melyek ekklesiám a r a n y k ö n y v é b e n — de kiválókép minden egyes tagja szívében és lelkében megörökítve vannak.

Nagyságos Berzenczey István és neje Szeredai Eliz ó nagysága, szt.-háromsági nagybirtokos ajándékozott 4 darab cserefát, értéke 20 o. é. frt. N. N. 2 drb. ért 5 o. é. frt. K. nagyságos Nagy Dénes ny.-szentlászlói nagy birtokos ajánd. 2 drb. ért. 10 o. é. frt. Tkts. Bereczky Dániel ur szt.-háromsági birtokos 2 drb ért. 6 frt. országyűlési képviselő méltsgs. Felnay Gábor ur ny.-gálfalvi nagybirtokos aján. 2 drb ért. 12 o. é. frt. Özv. Botha Kálmánné ó nagysága tompai nagybirtokos 2 drb. ért 7 o. é. frt. Tkts. Márton János ur ny.-szt.-annai nagybirtokos 2 drb. ért. 8 frt. Méltóságos gr. Teleky Gusztáv jószágigazgatója tkts. Antal Lajos ur Sárdról 2 drb. ért. 6 frt. A nyomáti unitár szt.-ekklésia 1 darab ért. 4 frt. A szt.-háromsági 1 drb. ért. 4 frt. A szt.-gericzai 1 darab ért. 4 frt. Igéretbe van még nyugalmazott ezredes mltsgos Szabó János ur kebelei nagybirtokostól és özv. Bereczky Sándorné ó nagyságától. — Az összes ajándékozott fának az értéke 87 frt, a z a z n y o l c z v a n h é t f r t o s z t r. ért.

Fogadják ekklesiám nevében mindnyájan a legforóbb köszönetemet. Isten drága és becses élteket nyujtsa az emberi élet legvégső határáig.

Nyárad-Gálfalva, 1886. augusztus.

Nagy János,
unitárius lelkész.